

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Д. психол. н., _____

(підпис)

«_____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____

(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Практична психологія» _____

(назва освітньої програми)

На тему: **«ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПАТРІОТИЗМУ У ОСІБ
ПРИЗИВНОГО ВІКУ»**

Виконавець:

здобувач 2 курсу, групи бзф12

факультету ЦЗФН

_____ Вінцевська Зоя Володимирівна

/підпис/

Науковий керівник

Старший викладач кафедри МППП

кандидат психологічних наук

_____ Яцишина Анастасія Миколаївна

/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ОСІБ ПРИЗИВНОГО ВІКУ	6
1.1. Патріотизм як психологічне явище: сутність і визначення	6
1.2. Вікові особливості формування патріотичних почуттів	13
1.3. Соціально-психологічні фактори впливу на патріотизм	19
1.4. Суспільно-політичні фактори впливу на патріотизм серед молоді призовного віку	30
Висновки до першого розділу	39
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПАТРІОТИЗМУ У ОСІБ ПРИЗОВНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	42
2.1. Визначення рівня патріотизму, громадянської ідентичності та їхній взаємозв'язок із ціннісними орієнтаціями у осіб призовного віку в Україні	42
2.2. Методики, інструменти та процедури проведення дослідження	44
2.3. Аналіз результатів дослідження рівня патріотизму у осіб призовного віку в Україні	53
Висновки до другого розділу	61
РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ОСІБ ПРИЗИВНОГО ВІКУ	63
3.1. Теоретико-методологічні основи дослідження феномену патріотизму в сучасних умовах	63
3.2. Рекомендації щодо патріотичного виховання у осіб призовного віку	68
Висновки до третього розділу	83
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Патріотизм є однією з найважливіших соціальних та психологічних характеристик, що визначають національну ідентичність, громадянську свідомість та готовність до захисту інтересів держави. В умовах сучасного світу, де постійно відбуваються соціально-політичні та економічні зміни, патріотизм стає ключовим фактором збереження національної єдності та суверенітету. Для України, яка переживає складний період військових конфліктів та внутрішньої трансформації, питання патріотизму є особливо важливим. Громадянська відповідальність та свідомість громадян, особливо осіб призовного віку, прямо впливають на готовність суспільства до відстоювання національних інтересів, а також на розвиток соціальної стабільності.

У сучасній науковій літературі патріотизм часто розглядається як комплексне явище, що включає емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Проте дослідження патріотизму у молоді, особливо серед осіб призовного віку, залишається недостатньо вивченим. Молоді люди на порозі служби в армії стикаються з багатьма викликами, пов'язаними з формуванням їхньої національної ідентичності, патріотичних почуттів і громадянських переконань. Ці аспекти мають великий вплив на їхню готовність до виконання військових обов'язків і відповідальності перед суспільством. [27, с. 52]

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення соціально-психологічних чинників, що впливають на формування патріотизму у осіб призовного віку, а також розробки практичних рекомендацій щодо зміцнення патріотичних почуттів серед молоді.

Об'єктом дослідження є патріотизм, як соціально-психологічне явище, що відображає національну свідомість та громадянську відповідальність індивідуумів.

Предметом дослідження є психологічні та соціальні чинники, що впливають на формування патріотизму у молоді призовного віку.

Метою дослідження є вивчення особливостей патріотизму у осіб призовного віку та визначення психологічних і соціальних чинників, що впливають на його формування.

Для досягнення цієї мети передбачається виконання таких **завдань**:

1. Провести аналіз наукової літератури щодо патріотизму як соціально-психологічного явища.
2. Дослідити вікові та соціальні особливості формування патріотизму у молоді призовного віку.
3. Визначити роль соціального середовища, зокрема родини, системи освіти та медіа, у процесі патріотичного виховання.
4. Виявити психологічні механізми формування патріотичних почуттів серед молоді.
5. Розробити рекомендації для зміцнення патріотизму серед молоді в умовах сучасних соціально-політичних реалій.

Методи дослідження. Для досягнення мети та поставлених завдань дослідження використовувалися наступні методи: теоретичні (вивчення та систематизація теоретичних джерел), практичні (спостереження, опитування, бесіда, психолого-педагогічний експеримент) та метод статистичної обробки даних (методи математичної статистики). У психодіагностичний комплекс увійшли: Методика ціннісних орієнтацій Мілтона Рокіча; Опитувальник емоційного відгуку (Меграбян та Епштейн); Госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS).

Вибірка досліджуваних. Загальна вибірка дослідження включала 50 чоловіків призовного віку, віком від 18 до 25 років.

Аналіз досліджень та публікацій. В умовах глобальних викликів, військових конфліктів та політичних змін питання патріотизму стає особливо важливим. Більшість найвідоміших дослідників таких, як: П. Гнатенко, Л. Горбань, М. Пірен, Е. Ставицький, В. Васютинський та ін. торкалися саме вивченню патріотизму у призовного контингенту. [6, с. 232]

Теоретичне значення дослідження полягає в аналізі психологічних та соціальних чинників, що впливають на формування патріотизму у осіб призовного віку, з акцентом на їхній особистісний розвиток та громадянську відповідальність. Дослідження також враховує сучасні соціально-політичні умови, зокрема збройні конфлікти, що значно впливають на національну свідомість та патріотичні настрої.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у процесі патріотичного виховання молоді. Отримані дані можуть бути використані в освітніх закладах та військових установах для підвищення ефективності програм патріотичного виховання та формування національної ідентичності. Крім того, результати можуть бути корисними для психологів, педагогів та військових службовців, які працюють з молоддю призовного віку, у їхній щоденній практиці.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, що поєднує якісні та кількісні методи аналізу. Для збору та аналізу даних використовуватимуться такі методи: аналіз наукової літератури, соціологічні опитування, психометричні тести та інтерв'ю з особами призовного віку. Соціально-психологічний аналіз буде базуватися на сучасних підходах до вивчення патріотизму, національної ідентичності та вікової психології.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати дослідження висвітлені у статті, опублікованій у журналі «Науковий студентський вісник» Одеського національного економічного університету, 2024, № 9-10 (329-330), під темою: «Дослідження рівня патріотизму у осіб призовного віку».

Структура роботи: магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглядається теоретичний аналіз поняття патріотизму, його формування та особливості у молоді призовного віку. Другий розділ присвячений емпіричному дослідженню психологічних і соціальних чинників, що впливають на патріотичні настрої молоді. Третій розділ містить практичні рекомендації для підвищення патріотичної свідомості осіб призовного віку. Загальний текст дослідження поданий на 103 сторінках (основний текст складає 86 аркушах). Магістерська робота включає в себе 4 таблиці. «Список використаних джерел» - містить 77 джерел.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ОСІБ ПРИЗИВНОГО ВІКУ

1.1. Патріотизм як психологічне явище: сутність і визначення

Патріотизм як психологічне явище є багатограним поняттям, яке поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. [2, С. 608] Він формується під впливом соціальних, культурних і особистісних чинників, що робить його предметом вивчення в психологічній науці та інших дисциплінах, зокрема соціології та політології. У психологічному контексті патріотизм можна розглядати як прояв соціальної ідентичності та емоційної прив'язаності до своєї національної спільноти. [4, с. 356]

Згідно з соціально-психологічними дослідженнями, патріотизм виявляється через когнітивну ідентифікацію особистості з нацією або державою, що супроводжується почуттями гордості, любові та відданості. [4, с. 272] Це явище має тісний зв'язок із громадянською свідомістю і соціальною відповідальністю. Патріотизм є елементом соціалізації, що формується на основі національних цінностей та культурної спадщини країни. Патріотичні почуття активно формуються в підлітковому віці під впливом родини, школи, засобів масової інформації та державної політики, що в сукупності сприяє розвитку громадянської ідентичності. [21, с. 254]

Психологічний вимір патріотизму включає декілька ключових аспектів.

По-перше, це когнітивний компонент, який полягає у знаннях про історію, культуру та досягнення своєї країни. По-друге, емоційний компонент, що виявляється через гордість за державу, любов до національних символів і культурних традицій. [14, с. 316] І, нарешті, поведінковий компонент, який передбачає активну участь у суспільному житті, захист національних інтересів та виконання громадянських обов'язків. [67, с. 131]

Одна з ключових концепцій у розумінні патріотизму у психології — це теорія соціальної ідентичності. Відповідно до цієї теорії, люди схильні ідентифікувати

себе з певними соціальними групами, зокрема з нацією. Патріотизм є одним із виявів цієї ідентичності, коли індивідуум формує позитивну самооцінку через приналежність до національної спільноти. Важливим аспектом є те, що патріотичні почуття мають основу в колективних уявленнях і символах, таких як прапор, герб, гімн, а також в історичних подіях та досягненнях країни. [73, с. 15]

Українські дослідники також приділяють увагу патріотизму в контексті національної свідомості. Вони зазначають, що патріотизм є важливою складовою національної ідентичності, яка допомагає індивідууму знаходити своє місце у світі через зв'язок із власною країною та її історією. [8, с. 240] Вона підкреслює, що патріотизм відіграє важливу роль у формуванні суспільної єдності, особливо у кризові періоди, коли країна стикається з внутрішніми або зовнішніми викликами. [6, с. 232]

Дослідження патріотизму також акцентують увагу на його соціально-психологічних наслідках, таких як підвищення рівня соціальної згуртованості та формування громадянської активності. [23, с. 298] Водночас важливо враховувати ризики надмірного патріотизму, який може перерости в націоналізм або ксенофобію, що негативно впливає на міжкультурні відносини та глобальну інтеграцію. [25, с. 187]

Таким чином, патріотизм у психології розглядається як складний феномен, що має позитивний вплив на розвиток громадянської свідомості та соціальної відповідальності. Він охоплює як емоційні, так і когнітивні складові, що сприяють формуванню сильної національної ідентичності та мотивації до суспільної діяльності. [4, с. 272]

Історичний огляд формування концепції патріотизму.

Концепція патріотизму, як феномену, має глибокі історичні корені, що простежуються через соціально-політичний і культурний розвиток суспільства. [12, с. 496] Поняття патріотизму змінювалося протягом століть, від античних ідеалів відданості місту-державі до сучасних форм національної ідентичності та громадянської свідомості. [29, с. 552] Історичний розвиток патріотизму не лише відображає еволюцію суспільних відносин, але також вказує на зв'язок між

індивідуумом та його соціальною спільнотою, зокрема нацією, державою або політичною системою. [23, с. 298]

Патріотизм в античній епосі.

Ранні уявлення про патріотизм пов'язують із концепцією "філопатрії" (від грец. *філопатрія*), яка в античній Греції виявлялася у відданості громадян своєму місту-державі (полісу). Громадяни мали відповідальність перед своєю державою та один перед одним, а патріотизм розглядався як обов'язок і прояв чесноти. У працях Аристотеля зустрічається ідея, що патріотизм полягає у служінні на благо свого поліса. Вони вважали, що громадянська свідомість та готовність до жертв заради рідної держави є основою гармонійного і справедливого суспільства.

Давньоримська концепція патріотизму також мала схожі риси, однак тут акцент ставився більше на відданість імперії та імператору. Римляни розвинули концепцію "*pietas*" — морального обов'язку громадянина до держави, релігії та родини. У Римі патріотизм поєднувався з військовою службою, тому вірність та самопожертва в ім'я імперії вважалися найвищими чеснотами. [43, с. 74] Громадяни, які жертвували життям на полі бою за Рим, отримували повагу та визнання, і ця модель патріотизму зберігалася протягом усього існування імперії.

Середньовічний патріотизм.

У Середньовіччі, з розпадом античних імперій і виникненням феодальної системи, ідея патріотизму трансформувалася і набула нових значень. [17, с. 340] Основним об'єктом лояльності та відданості стала не держава чи нація, а феодальний сюзерен або монарх. Патріотизм у цей період був більш локалізованим, зосередженим на вірності своєму сюзерену або князівству. [28, с. 470] З розвитком християнства важливим аспектом патріотизму стало служіння Церкві, що сприяло виникненню ідеї духовного патріотизму, який полягав у захисті релігійних цінностей та віри. [33, с. 704]

Під час хрестових походів ідея патріотизму змістилася від локальних інтересів до більш універсальної місії — захисту християнського світу від невірних. Це був період, коли релігійна відданість тісно перепліталася з

патріотичними почуттями, створюючи новий тип лояльності, що поєднував віру і державу.

Патріотизм в епоху Відродження та Просвітництва.

Епоха Відродження принесла відродження ідей античності, зокрема римських і грецьких уявлень про патріотизм. Ідеї гуманізму та громадянського служіння знайшли нове життя в працях мислителів, таких як Нікколо Макіавеллі. Він розглядав патріотизм як обов'язок громадянина захищати та підтримувати свою державу, навіть через складні і неоднозначні рішення. Макіавеллі підкреслював, що сила держави залежить від активної участі громадян у її захисті. [12, с. 12-29]

Епоха Просвітництва, що настала у XVIII столітті, значно розширила концепцію патріотизму. Жан-Жак Руссо, зокрема, акцентував увагу на громадянському патріотизмі. В його роботах патріотизм був невід'ємною частиною демократичного суспільства, де громадяни виконують свої обов'язки перед державою, а держава гарантує їм права та свободи. Джон Локк, своєю чергою, пропонував концепцію природного права, де громадянська відповідальність та патріотизм базувалися на дотриманні прав кожного індивіда в межах суспільного порядку [53, с. 45-60]

Модерні концепції патріотизму

З виникненням сучасних національних держав у XIX столітті, патріотизм отримав нове значення, пов'язане з формуванням національних ідентичностей. [13, с. 352] Після Наполеонівських війн та Віденського конгресу ідея націоналізму стала тісно пов'язуватися з патріотизмом. У цей період відбувалося піднесення національних рухів, зокрема в Європі, де народи почали боротися за свою незалежність і самовизначення. [10, с. 656] У цей час патріотизм набув масового характеру, коли мільйони людей були готові захищати свої країни, що сформувало підґрунтя для сучасного розуміння національної ідентичності та патріотичних почуттів. [15, с. 566]

У XX столітті поняття патріотизму стало більш суперечливим через політичні катаклізми, зокрема Першу та Другу світові війни. У цей період патріотизм часто використовувався як інструмент державної пропаганди для

мобілізації населення на війну. Деякі мислителі, такі як Джордж Орвелл, критикували "сліпий" патріотизм, який призводив до підтримки агресивної політики урядів та націоналізму. [61, 22-37]

У сучасну епоху патріотизм трансформувався в більш демократичне і конструктивне явище, яке акцентує увагу на громадянській відповідальності та участі в суспільному житті. Соціальні та політичні теоретики розглядають патріотизм не як виняткову любов до нації, а як елемент глобальної громадянської свідомості, який повинен поєднуватися з повагою до інших культур та народів. [60, с. 61-79]

Відмінності між патріотизмом і націоналізмом.

Патріотизм і націоналізм є важливими концептами в політичній філософії та соціальних науках, часто використовуваними для опису різних форм лояльності до своєї країни. [19, с. 380] Незважаючи на те, що ці терміни іноді вживаються як синоніми, вони мають різні концептуальні та практичні відмінності. Щоб краще зрозуміти ці відмінності, важливо розглянути історичні корені, теоретичні основи та практичні прояви кожного з них.

Патріотизм: Загальне визначення.

"Патріотизм" — це форма лояльності та відданості до своєї країни або нації, що виражається у визнанні її цінностей, культурних традицій та ідеалів. [9, с. 234] Це почуття позитивного ставлення до свого державного утворення, яке не обов'язково передбачає агресії чи переваги над іншими націями. Патріотизм зазвичай вважається конструктивним і мирним, оскільки його основна мета полягає в покращенні умов життя в межах власної країни без обов'язкової потреби в конфлікті з іншими націями.

Патріотизм може проявлятися через участь у громадському житті, підтримку національних інститутів та цінностей, а також через бажання сприяти розвитку свого суспільства. [7, с. 408] Патріотизм може виражатися у формі громадянської активності, волонтерства, або ж у підтримці державних ініціатив, які сприяють соціальному благополуччю. [65, с. 25-52]

Націоналізм: Загальне визначення.

"Націоналізм" є ідеологічним та політичним рухом, який акцентує увагу на національній ідентичності і незалежності. [13, с. 352] Він передбачає, що нація повинна бути автономною, незалежною та самодостатньою. Націоналізм часто супроводжується ідеєю національної самобутності та гідності, що може перетворюватися на прагнення до політичної незалежності або навіть домінування.

Націоналізм може проявлятися в ряді форм, включаючи культурний націоналізм, політичний націоналізм, етнічний націоналізм і навіть агресивний націоналізм. [20, с. 554] Культурний націоналізм підкреслює важливість збереження культурних традицій та мов, тоді як політичний націоналізм акцентує на досягненні політичної незалежності або автономії для певної нації. Етнічний націоналізм зазвичай фокусується на етнічних чи расових особливостях як основі для національної ідентичності, а агресивний націоналізм може проявлятися у формі шовіністичних ідеологій, які ставлять свою націю вище за інші. [10, с. 656]

Теоретичні основи і відмінності.

Основна відмінність між патріотизмом і націоналізмом полягає в їхній теоретичній основі та практичних наслідках.

Патріотизм як концепція ідентичності.

Патріотизм акцентує на позитивній ідентичності, яка виходить з визнання і гордості за досягнення і культурні цінності власної країни. Це почуття позитивного ставлення до своєї країни не є обов'язковим умовою для негативного ставлення до інших країн. Патріотизм часто асоціюється з любов'ю до батьківщини, але ця любов не обов'язково включає ненависть до інших країн чи культур. Патріотизм більше фокусується на підтримці та розвитку власної країни без відзначення або порівняння з іншими націями. [57, с. 89]

Націоналізм як ідеологічний рух.

Націоналізм, з іншого боку, має тенденцію до більш виразного порівняння та суперництва між націями. Це може проявлятися через вимоги до політичної незалежності або територіальних претензій. Націоналізм часто має ідеологічний підтекст, який підкреслює унікальність і перевагу власної нації над іншими. Це може призводити до конфліктів, оскільки націоналізм іноді включає елементи

шовінізму або ексклюзивізму, які можуть спричиняти напруження між різними національними чи етнічними групами. [41, с. 67-89]

Відмінності в політичному контексті.

Патріотизм часто сприймається як конструктивна сила в політичному контексті, яка сприяє соціальному єдності та стабільності. Патріоти можуть підтримувати державні інститути, сприймати закони та політичні рішення як частину загального блага. Вони можуть бути критичними, але їх критика зазвичай направлена на поліпшення системи, а не на її руйнування. [51, с. 102]

Націоналізм може мати більш радикальні політичні наслідки. Націоналісти часто шукають способи досягнення політичної автономії або незалежності для своєї нації. Це може включати як ненасильницькі методи, такі як політичний активізм і лобіювання, так і насильницькі методи, такі як повстання або революції. Націоналістичні рухи можуть також намагатися виправдати експансіоністські амбіції через національне самовизначення. [66, с. 75-98]

Практичні прояви і впливи.

“Патріотизм” у практичному аспекті часто проявляється у формі підтримки державних інститутів, участі у громадських ініціативах, і підтримки національних свят і культурних подій. Патріоти можуть виявляти свою любов до батьківщини через добровільну службу, спонсорство культурних заходів або допомогу у соціальних програмах. Важливою характеристикою патріотизму є те, що він зазвичай підтримує інтеграцію та співпрацю між громадянами, незалежно від їх етнічного чи культурного походження.

“Націоналізм” може мати значний вплив на політичний і соціальний контексти, зокрема через підкреслення ідентичності та культурної відмінності. Націоналістичні рухи часто піднімають питання про автономію або незалежність, що може призводити до політичних конфліктів. В історії існувало безліч прикладів націоналістичних рухів, які прагнули до створення нових держав або реформування існуючих політичних структур на основі етнічної або культурної приналежності. Націоналістичні ідеї можуть також використовуватися для виправдання дискримінації або конфліктів між різними групами. [34, с. 12-55]

Відмінності між патріотизмом і націоналізмом є значними, як у теоретичному, так і в практичному контексті. Патріотизм вважається позитивним і конструктивним ставленням до своєї країни, яке сприяє соціальному єдності та розвитку. Націоналізм, натомість, акцентує увагу на національній ідентичності та незалежності, що може привести до політичних та соціальних конфліктів. Розуміння цих відмінностей є важливим для формування ефективної політичної стратегії та забезпечення соціальної гармонії в мультикультурних суспільствах.

1.2. Вікові особливості формування патріотичних почуттів

Формування патріотичних почуттів є динамічним процесом, який змінюється протягом життя людини, відзначаючи вікові особливості в кожному етапі розвитку. [1, с. 848] Це є складний процес, що включає в себе як когнітивні, так і емоційні компоненти, які формуються під впливом соціальних, культурних та освітніх факторів.

Дитячий вік — у цьому віці патріотичні почуття починають формуватися на основі соціального оточення та сімейних традицій. Діти сприймають національні символи, свята та історію через призму сімейних наративів та освіти. Вони можуть виявляти гордість за свою країну на основі позитивних відгуків і прикладів з боку батьків та вихователів. [31, с. 260]

Юнацький вік — у підлітковому віці патріотизм починає приймати більш усвідомлену форму. Молодь активно розвиває власну ідентичність, що включає національну складову. Важливу роль у цьому процесі відіграє освіта та вплив однолітків. В цей період особистість може бути схильна до більш ідеалізованих або критичних уявлень про свою країну, що може відображати соціальні та політичні впливи. [26, с. 110]

Дорослий вік — у зрілому віці патріотичні почуття часто набувають більш глибокого і реалістичного характеру. Дорослі зазвичай мають більш чітке розуміння політичних та соціальних реалій, що може впливати на їхню патріотичну

позицію. В цей період патріотизм може бути пов'язаний із особистими досягненнями та соціальною відповідальністю. [22, с. 220]

Пенсійний вік — у старшому віці патріотизм часто відзначається підсумковими рефлексіями про життя та відданість країні. Люди можуть відчувати гордість за історичні досягнення та сприяти передачі патріотичних цінностей наступним поколінням. [5, с. 326]

Формування патріотичних почуттів є багатоаспектним процесом, що проходить через різні етапи розвитку людини, впливаючи на її сприйняття та відданість до нації.

Формування патріотизму у молодому віці.

Формування патріотизму у молодому віці є критично важливим етапом у розвитку особистості, оскільки це період, коли індивідуум активно формує свої цінності, ідентичність і відносини до суспільства. Молодий вік є часом інтенсивного соціального навчання і самовизначення, що суттєво впливає на розвиток патріотичних почуттів.

Соціально-психологічний контекст формування патріотизму.

Формування патріотизму у молодому віці є результатом комплексної взаємодії різних соціально-психологічних факторів. Важливими компонентами цього процесу є соціальне оточення, освітні інституції, культурні традиції та особистий досвід.

Соціальне оточення: Сім'я і близьке оточення є основними джерелами патріотичних ідей у молодому віці. Батьки та родичі можуть передавати своїм дітям відчуття гордості за країну через розповіді про національні свята, історичні події та особисті досягнення. Наприклад, сімейні традиції, пов'язані з національними святами або святкуваннями, можуть формувати у молоді позитивне ставлення до національних символів і цінностей. [49, с. 45-67]

Освітні інституції: Шкільна освіта та позашкільні активності також грають важливу роль у формуванні патріотичних почуттів. Школи та університети через навчальні програми, виховні заходи та проектну діяльність сприяють розвитку національної свідомості у молоді. Вивчення історії країни, участь у національних

проектах та співпраця з державними інститутами допомагають молодим людям формувати власне розуміння патріотизму. [37, с. 89]

Культурні традиції: Культурні традиції і мас-медіа також відіграють важливу роль у формуванні патріотизму. Молоді люди часто стикаються з національними символами, піснями, фільмами та іншими культурними продуктами, які можуть впливати на їхні патріотичні почуття. Медіа часто виступають як канал для поширення національних ідеалів і досягнень, формуючи таким чином патріотичну свідомість через образи та символи. [68, с. 23]

Психологічні аспекти формування патріотизму.

Ідентичність і самооцінка: Патріотизм тісно пов'язаний з формуванням національної ідентичності та самооцінки. Молоді люди, які активно займаються патріотичними діями або мають позитивний образ своєї країни, часто демонструють вищий рівень самооцінки і соціальної впевненості. Розуміння власної ідентичності як частини національної спільноти може сприяти підвищенню самооцінки і відчуття приналежності [74, с. 33-47]

Групова ідентифікація: Важливу роль у формуванні патріотизму грає групова ідентифікація. Молоді люди, які активно беруть участь у групових активностях, пов'язаних із патріотичними цілями (наприклад, у волонтерських організаціях або патріотичних клубах), часто мають сильніше відчуття національної приналежності. Групові активності створюють можливість для спільного переживання національних подій і символів, що сприяє формуванню глибших патріотичних почуттів. [42, с. 500]

Роль ролевих моделей: Ролеві моделі, такі як відомі особистості, лідери громадської думки або історичні фігури, можуть впливати на формування патріотичних почуттів у молоді. Молоді люди часто орієнтуються на поведінку та цінності таких осіб, що може впливати на їхні власні патріотичні уявлення та переконання. Наприклад, приклади героїзму або громадської служби можуть надихати молодь на активну участь у патріотичних акціях. [77, с. 60]

Практичні аспекти розвитку патріотичних почуттів у молоді.

Освітні програми: Розробка і впровадження освітніх програм, спрямованих на розвиток патріотичних почуттів, є важливим аспектом. Це можуть бути як формальні навчальні програми в школах і університетах, так і неформальні заходи, такі як семінари, майстер-класи та конкурси. Освітні програми можуть включати вивчення національної історії, культури та символіки, а також практичні завдання, що сприяють розвитку патріотичної свідомості. [38, с. 56]

Мас-медіа та культура: Культура і медіа є потужними інструментами для формування патріотичних почуттів. Рекламні кампанії, національні свята, культурні події та інші медійні продукти можуть бути використані для популяризації патріотичних цінностей. Це включає в себе створення позитивних образів національної ідентичності та висвітлення досягнень країни в культурних і спортивних сферах. [71, с. 102]

Волонтерство і громадська діяльність: Участь у волонтерських і громадських проектах може сприяти розвитку патріотичних почуттів у молоді. Волонтерська діяльність, спрямована на підтримку національних ініціатив або соціальних проектів, може допомогти молодим людям відчувати свою причетність до національної спільноти і внести свій внесок у розвиток країни. [62, с. 112]

Формування патріотизму у молодому віці є складним і багатогранним процесом, що включає вплив соціального оточення, освітніх інституцій, культурних традицій і особистого досвіду. [18, с. 576] Це є ключовим періодом для розвитку національної ідентичності та самооцінки, а також для створення позитивного відношення до своєї країни. Розуміння вікових особливостей формування патріотичних почуттів дозволяє розробити ефективні стратегії для підтримки та розвитку патріотизму у молоді, що є важливим для соціальної стабільності та розвитку суспільства. [11, с. 220]

Особливості розвитку патріотизму у призивників.

Формування патріотичних переконань у призивників є важливою складовою їх соціалізації та підготовки до служби в армії. [16, с. 468] Під час цього періоду молоді люди проходять значні психологічні, соціальні та фізичні зміни, які

впливають на їхнє сприйняття національної ідентичності та патріотичних почуттів. [32, с. 656]

Психологічні зміни: Підлітковий і ранній дорослий вік є критичним періодом для формування ідентичності та переконань. Патріотичні почуття у призивників часто формуються під впливом ідеалів і цінностей, які вони отримують протягом своєї молодості. Психологічні дослідження показують, що молоді люди, які вступають до армії, часто мають змогу зміцнити свої патріотичні почуття завдяки участі в колективних і національних ініціативах. [55, с. 97]

Соціальний тиск: Служба в армії може суттєво змінювати соціальні та психологічні аспекти життя молодих людей. Соціальний тиск з боку однолітків, родини та суспільства може відігравати ключову роль у формуванні патріотичних переконань. В армії, де існує культура колективізму і єдиних цінностей, молоді люди можуть відчувати посилення патріотичних почуттів через спільні переживання та взаємодію з іншими військовими.

Роль родини: Сімейне оточення, в якому виростає молодь, може впливати на їхню готовність до служби та патріотичні переконання. Сімейні цінності і традиції часто формують основи патріотизму у молодих людей. Родини, які активно підтримують військову службу і мають традиції служби в армії, можуть впливати на позитивне ставлення своїх дітей до служби. [58, с. 405-422]

Соціалізація у родині: Роль родини в соціалізації може бути різною. У деяких випадках, молоді люди можуть бути піддані тиску з боку батьків або старших родичів, які мають сильні патріотичні переконання. У інших випадках, батьки можуть надавати менш виразну або нейтральну позицію щодо військової служби, що також може вплинути на ставлення молодих людей до служби.

Освіта і патріотизм: Освіта відіграє важливу роль у формуванні патріотичних переконань. Національні програми навчання та освітні ініціативи можуть сприяти розвитку патріотичних почуттів через вивчення історії, культури та громадянських обов'язків. Шкільна освіта, що включає елементи патріотичного виховання, може сприяти формуванню національної ідентичності, яка буде зміцнена під час служби. [47, с. 88-103]

Курси підготовки: Підготовка до військової служби може включати курси, що акцентують увагу на патріотичних цінностях і національних традиціях. Військові навчальні заклади часто включають елементи патріотичного виховання, що допомагає молодим людям краще зрозуміти свою роль у забезпеченні безпеки та стабільності країни. [50, с. 145]

Перебування в армії: Військова служба є значним чинником у розвитку патріотичних переконань. Молоді люди, які проходять службу в армії, часто відзначаються підвищеним почуттям національної ідентичності та патріотизму. Армійське середовище, що включає дисципліну, колективізм і національні обряди, може стимулювати розвиток сильних патріотичних почуттів.

Колективні переживання: Участь у спільних військових операціях, тренуваннях та заходах може зміцнити почуття єдності та патріотизму. Колективні переживання і випробування, які військові переживають разом, можуть сприяти формуванню глибокого патріотичного почуття, яке є результатом спільної мети і спільних досягнень. [76, с. 72-85]

Військові традиції і ритуали: Армія часто має свої власні традиції і ритуали, які підкріплюють патріотичні цінності. Наприклад, участь у національних святах, військових парадах та церемоніях може сприяти розвитку почуття гордості і відданості своїй країні. Ці ритуали допомагають молодим людям краще усвідомити важливість їхньої служби для національної безпеки. [56, с. 423]

Індивідуальні особливості.

Персональні мотиви: Мотиви, які спонукають молодих людей вступати до армії, можуть варіюватися. Деякі особи можуть бути мотивовані патріотичними почуттями, бажанням служити своїй країні, в той час як інші можуть бути мотивовані практичними аспектами, такими як кар'єрні можливості або освіта. Індивідуальні мотиви можуть впливати на рівень патріотизму, що розвивається під час служби. [59, с. 295]

Психологічні фактори: Психологічні характеристики, такі як самовпевненість, особистісні цінності та ставлення до національних символів, також можуть впливати на патріотичні переконання. Молоді люди з високим

рівнем самовпевненості та позитивним ставленням до національних символів можуть мати більше шансів розвинути сильні патріотичні почуття під час служби в армії. [75, с. 33-47]

Формування патріотичних переконань у призивників є складним процесом, що включає вплив соціального середовища, освіти, військової служби та індивідуальних особливостей. Сімейне середовище, освітні програми, військова служба і особисті мотиви всі разом впливають на те, як молоді люди формують свої патріотичні переконання. Розуміння цих факторів є важливим для розвитку ефективних програм виховання та підтримки патріотичних почуттів у молоді, що служить у армії.

1.3. Соціально-психологічні фактори впливу на патріотизм

Соціально-психологічні фактори відіграють критичну роль у формуванні патріотизму, визначаючи, яким чином індивіди сприймають національні цінності, ідентичність і почуття відповідальності перед суспільством. [1, с. 848] Ці фактори включають вплив сім'ї, системи освіти, засобів масової інформації (ЗМІ), а також ширшого соціального середовища. Кожен з цих елементів має унікальний внесок у розвиток патріотичних почуттів у молодих людей та дорослих громадян. Розглянемо найбільш вагомі соціально-психологічні фактори, що впливають на формування патріотичних переконань, зокрема роль сім'ї, освіти та медіа.

Родина як первинний агент соціалізації.

Сім'я є первинним і найважливішим агентом соціалізації, який впливає на формування світогляду та переконань особистості, включаючи патріотичні почуття. [2, с. 608] Саме в родині дитина вперше стикається з національними символами, цінностями та традиціями, які формують її уявлення про свою країну. Батьки, які демонструють активну громадянську позицію та патріотизм, передають ці цінності своїм дітям, що створює позитивні умови для розвитку патріотичних почуттів. Батьки, які беруть участь у національних святах, підтримують культурні

традиції та мають відповідальне ставлення до громадських обов'язків, є важливими моделями для своїх дітей.

Сімейні традиції та національні ритуали.

Значний вплив на патріотичні переконання має передача національних традицій і звичаїв через покоління. [8 с. 240] Родинні святкування національних свят, таких як День Незалежності або День Конституції, допомагають дітям розуміти важливість національних символів та історичних подій. Сім'ї, які підтримують традиції та регулярно відзначають національні свята, сприяють формуванню почуття гордості за свою країну. Такі традиції дозволяють дітям і молоді відчувати зв'язок із національною історією та культурою, що є важливою складовою розвитку патріотизму.

Емоційна підтримка та патріотичне виховання.

Сімейне середовище, де підтримується відкритий діалог щодо національних і патріотичних питань, дозволяє дітям краще зрозуміти свою національну ідентичність. Як зазначають психологи [4, с. 272], позитивна емоційна підтримка з боку батьків, а також конструктивне обговорення соціально-політичних питань сприяють формуванню у дітей стійких патріотичних переконань. У таких родинках молоді люди краще усвідомлюють свою роль у суспільстві та значення національних цінностей.

Патріотичне виховання в школах.

Освітні установи є другим за важливістю агентом соціалізації, після сім'ї, який відіграє ключову роль у формуванні патріотичних почуттів у дітей та молоді. [5, с. 326] Школа стає тим середовищем, де учні систематично отримують знання про свою країну, її історію, культуру та цінності. У навчальних програмах багатьох країн передбачені курси громадянської освіти, які спрямовані на розвиток патріотизму та національної самосвідомості. В Україні, наприклад, патріотичне виховання є важливим елементом освітньої програми. Згідно з дослідженнями [26, с. 10-15], курси історії та громадянської освіти, що включають вивчення державних символів, героїв національної історії та важливих подій, формують у школярів почуття національної гордості та відповідальності перед своєю країною.

Позакласна діяльність і патріотичне виховання.

Не менш важливу роль у розвитку патріотичних почуттів відіграють позакласні активності, зокрема участь у патріотичних заходах, волонтерських рухах та молодіжних організаціях. [11, с. 220] Такі заходи, як відвідування пам'ятників, участь у державних святкових подіях або волонтерство, сприяють активному включенню молоді у соціальне життя та посиленню їхньої національної свідомості. [16, с. 468] Важливим елементом патріотичного виховання є також шкільні ритуали, такі як урочисті церемонії підняття державного прапора або вшанування пам'яті національних героїв. Ці заходи закріплюють в учнів почуття поваги до національних символів і сприяють їхньому емоційному залученню до загальнонаціональних цінностей. Активна участь у таких заходах формує у школярів не лише знання про країну, а й внутрішню мотивацію до дій на благо своєї Батьківщини. [22, с. 220]

Вплив учителів як моральних авторитетів.

Педагоги відіграють ключову роль у формуванні патріотичних почуттів учнів через особистий приклад і викладання національно значущих тем. [1, с. 848] Вчителі, які демонструють власну громадянську позицію, мають значний вплив на учнів, сприяючи формуванню у них патріотичних поглядів. Крім того, позитивний зворотній зв'язок від учителів, які підтримують патріотичні ініціативи учнів, допомагає закріпити ці переконання. Як стверджують дослідники, учителі, які вміло інтегрують патріотичні теми у викладання, можуть значно вплинути на розвиток патріотизму в молодих людей. [26, с. 10-15]

Вплив медіа на патріотичні переконання.

Засоби масової інформації, як потужний інструмент впливу на громадську думку, відіграють важливу роль у формуванні патріотичних настроїв. [14, с. 316] ЗМІ можуть або зміцнювати національні цінності, або викликати в суспільстві кризу ідентичності залежно від їхнього контенту та наративу. Українські науковці наголошують, що позитивні медіа-меседжі, які висвітлюють героїчні події національної історії або досягнення сучасних громадян, сприяють формуванню патріотичних переконань. [3, с. 272] Програми, що зосереджуються на соціальних

проблемах і національній гордості, викликають у глядачів почуття єдності та відповідальності за свою країну. [23, с. 298]

Соціальні мережі як новий інструмент патріотичного виховання.

В останні роки значний вплив на патріотичні настрої серед молоді мають соціальні мережі. Платформи, такі як Facebook, Instagram або TikTok, використовуються для поширення патріотичних меседжів та мобілізації громадян на участь у громадянських ініціативах. [3, с. 356] Молодь активно реагує на контент, що висвітлює героїчні досягнення співвітчизників або акції на підтримку державних інтересів. Соціальні мережі дозволяють швидко поширювати патріотичні заклики та стимулюють молодь до участі у громадських рухах, що сприяє формуванню активної громадянської позиції. [6, с. 232]

Негативні ефекти медіа.

Проте не всі медіа мають позитивний вплив на формування патріотизму. Негативний або маніпулятивний контент може призвести до дезорієнтації громадян або навіть до розвитку антигромадських настроїв. [14, с. 316] Як стверджують дослідники ЗМІ, інформаційна війна та поширення фейкових новин можуть негативно впливати на патріотичні переконання, підриваючи довіру до державних інститутів та національної ідентичності. [23, с. 298]

Психологічні механізми формування патріотичних ідеалів.

Формування патріотичних ідеалів — це складний психологічний процес, який відбувається під впливом різних чинників, включаючи соціально-культурні, особистісні та освітні фактори. [20, с. 608] Психологічні механізми, які беруть участь у цьому процесі, залежать від індивідуальних особливостей людини, а також від соціальної і культурної спадщини. [8, с. 240] Патріотичні ідеали, які втілюють у собі любов до Батьківщини, гордість за історичне минуле та готовність захищати її інтереси, формуються завдяки впливу середовища і сприйняттю власного місця в суспільстві. [19, с. 380]

1. Механізм ідентифікації:

- ідентифікація — це процес, через який людина усвідомлює себе як частину національної спільноти та приймає відповідні цінності, традиції та норми

поведінки. [30, с. 420] Виховання патріотизму починається з раннього дитинства і реалізується через ідентифікацію з національними героями, символами, культурою та мовою. Важливу роль у цьому відіграють сім'я, школа, а також масова культура, що просуває певні патріотичні ідеали. [5, с. 326] У ранньому віці діти ідентифікуються з тими образами і цінностями, які вони бачать у своєму найближчому оточенні, що з часом впливає на формування патріотичних ідеалів.

На етапі підліткового віку ідентифікація стає більш свідомим процесом. Підлітки починають задавати собі питання про свою національну приналежність, місце у суспільстві та власні моральні цінності. [8, с. 240] Ідентичність є центральним елементом розвитку особистості у підлітковому віці, і патріотичні цінності формуються саме через інтеграцію індивідуальних цінностей з цінностями суспільства. [2, с. 608]

2. Механізм соціальної порівняльності:

- соціальне порівняння — це процес, за допомогою якого індивіди порівнюють свої переконання та поведінку з іншими членами групи. [3, с. 356] Це може відбуватися як на рівні міжособистісного спілкування, так і через вплив масової культури та медіа. Патріотичні ідеали формуються через порівняння власних досягнень та цінностей з національними героями або історичними постатями, що вважаються еталонами патріотизму. [10, с. 656]

Процес соціального порівняння є ключовим для формування патріотизму, оскільки він сприяє появі почуття причетності до національної спільноти. [13, с. 352]

3. Механізм нормативного тиску:

- нормативний тиск — це соціальний механізм, через який суспільство або певна група накладає очікування на індивідів щодо дотримання загальноприйнятих норм і цінностей. [23, с. 298] Патріотизм може формуватися під впливом нормативного тиску в родині, школі, армії або через громадські організації, що спрямовують увагу на національні інтереси.

Молодь часто піддається тиску з боку однолітків або старших поколінь, які очікують від них прояву патріотичних почуттів. [32, с. 656] У контексті армії,

наприклад, нормативний тиск стає вирішальним фактором у формуванні патріотичних переконань, оскільки служба в армії вимагає повної відданості країні та готовності захищати її інтереси.

4. Механізм соціального навчання:

- соціальне навчання, що базується на спостереженні та наслідуванні, є одним із центральних механізмів у процесі формування патріотичних ідеалів. Діти і підлітки засвоюють патріотичні цінності через спостереження за поведінкою дорослих, а також через медіа, літературу та кінематограф. Як стверджує психолог Альберт Бандура, процес соціального навчання є визначальним для формування моральних цінностей і соціальних норм. [36]

Патріотизм може розвиватися через вивчення національних героїв або участь у громадських подіях, таких як свята, мітинги або інші форми національної активності. Цей механізм працює особливо ефективно, коли до нього залучаються впливові фігури або лідери думок, які демонструють приклади патріотичної поведінки.

5. Механізм когнітивної відповідності:

- когнітивна відповідність — це психологічний процес, через який індивіди намагаються зберегти узгодженість між своїми переконаннями, цінностями і поведінкою. Формування патріотичних ідеалів відбувається через прийняття рішень та оцінку ситуацій, які відповідають національним інтересам та ідеалам. [2, с. 608] Людина намагається діяти згідно зі своїми патріотичними переконаннями, навіть якщо це вимагає певних жертв або зусиль.

Когнітивний дисонанс, який виникає у разі невідповідності між поведінкою і переконаннями, може змусити індивіда змінити свої дії або переглянути свої патріотичні цінності, щоб досягти внутрішньої гармонії. [4, с. 272]

Роль соціального середовища у формуванні патріотичних ідеалів.

Соціальне середовище, включаючи родину, школу, релігійні та культурні інституції, є важливим фактором у формуванні патріотичних ідеалів. Вплив соціального середовища визначає, які патріотичні цінності ідеалізуються і які моделі поведінки сприймаються як еталони патріотизму. [6, с. 232]

Сімейне середовище.

Сім'я є першою соціальною групою, у якій дитина знайомиться з патріотичними ідеалами. В процесі виховання діти переймають ставлення до Батьківщини через спостереження за батьками та їхніми цінностями. Особливо важливим є емоційний зв'язок між дитиною і батьками, оскільки позитивна емоційна підтримка стимулює розвиток патріотичних почуттів. [22, с. 220]

Школа та освітнє середовище.

Школа є другою за важливістю соціальною інституцією, що впливає на формування патріотичних ідеалів. Виховання патріотизму через освітні програми, які зосереджені на історії країни, літературі та суспільствознавстві, сприяє формуванню почуття гордості за національну спадщину. [10, с. 656]

Участь школярів у громадських заходах, пов'язаних з національними святами та історичними подіями, допомагає дітям усвідомити свою роль у суспільстві та свої патріотичні обов'язки.

Медіа та громадські рухи.

ЗМІ та громадські рухи також відіграють ключову роль у формуванні патріотичних настроїв у сучасному суспільстві. Медіа можуть як посилювати, так і трансформувати патріотичні ідеали, залежно від того, які наративи та образи вони просувають. [23, с. 298]

Формування патріотичних ідеалів — це багатогранний процес, який залежить від дії багатьох психологічних механізмів. Ідентифікація, соціальне навчання, нормативний тиск та когнітивна відповідність є основними процесами, які визначають розвиток патріотичних почуттів у людини. [1, с. 848] Соціальне середовище, включаючи сім'ю, школу та медіа, відіграє вирішальну роль у становленні патріотичних переконань, надаючи індивіду важливі моделі поведінки та ціннісні орієнтири. [26, с. 10-15]

Роль мотивації у формуванні патріотизму серед молоді.

Мотивація є однією з ключових складових у формуванні патріотизму серед молоді. Формування патріотичних почуттів не відбувається ізольовано, а є результатом складної взаємодії внутрішніх прагнень та зовнішніх впливів.

Мотивація у цьому процесі відіграє центральну роль, оскільки саме вона визначає, наскільки глибоко молоді люди сприймають патріотичні ідеали і як активно вони залучаються до громадянської діяльності. [2, с. 108]

Науковці у своїх працях наголошують на важливості моральних цінностей як основи патріотичної мотивації. Моральна мотивація патріотизму пов'язана з прагненням індивіда діяти в інтересах свого народу і країни, навіть коли це вимагає самопожертви або значних зусиль. [1, с. 848] Така мотивація виникає в результаті процесу моральної соціалізації, коли молодь засвоює основні етичні норми і принципи, що підтримують патріотичну свідомість. [23, с. 298]

Мотивація може бути внутрішньою або зовнішньою, залежно від джерела спонукання до дії.

Внутрішня мотивація — це мотивація, що базується на особистих переконаннях, інтересах та бажанні самореалізації. Вона виникає тоді, коли патріотизм стає частиною особистої ідентичності, і індивід відчуває внутрішню потребу діяти на благо своєї країни. [9, с. 234] Внутрішня мотивація формується на основі глибокого усвідомлення національних цінностей та їхньої важливості для особистості. [13, с. 352]

Зовнішня мотивація — виникає тоді, коли індивід діє під впливом зовнішніх факторів, таких як соціальне схвалення, нагороди, заохочення або навіть тиск з боку суспільства. Наприклад, молоді люди можуть бути мотивовані до участі в патріотичних акціях через бажання отримати визнання з боку ровесників, сім'ї або громадських організацій. Зовнішня мотивація, хоча і може бути потужним стимулом до патріотичної активності, має менший вплив на довготривале збереження патріотичних переконань, ніж внутрішня мотивація. [6, с. 232]

Мотивація через приклади національних героїв та історичних подій.

Один із найбільш ефективних способів формування патріотичної мотивації серед молоді — це використання прикладів національних героїв та значущих історичних подій. Молоді люди, які мають змогу дізнатися про героїчні вчинки своїх співвітчизників, можуть отримати натхнення і мотивацію діяти на благо своєї країни. [10, с. 656] Історичні події, що підкреслюють силу, мужність та відданість

захисту національних інтересів, формують глибоке почуття причетності до нації та бажання продовжувати ці традиції. [28, с. 470]

Приклади національних героїв відіграють важливу роль у формуванні патріотичної мотивації, оскільки вони демонструють молоді конкретні моделі поведінки, які відповідають їхнім моральним цінностям. [6, с. 232] Це сприяє розвитку внутрішньої мотивації через ідентифікацію з тими, хто здійснив видатні вчинки на благо держави.

Вплив сім'ї на мотивацію патріотизму.

Сім'я є першочерговим джерелом формування патріотичних почуттів і мотивації серед молоді. Батьки, які активно залучають своїх дітей до обговорення національних цінностей, історії країни та її досягнень, допомагають формувати у молоді позитивне ставлення до Батьківщини. [26, с. 10-15] Важливу роль відіграють не тільки слова, але й приклади батьківської поведінки. [22, с. 220]

Мотивація патріотизму формується через взаємодію молоді зі своїми родичами та іншими значущими дорослими, які демонструють патріотичні ідеали у своїй щоденній діяльності. Особливо це стосується сімей, де є традиції служби у військових або державних структурах. Молодь, яка виростає у таких родинах, зазвичай має більш високий рівень патріотичної мотивації та готовності до активної участі у захисті національних інтересів. [32, с. 656]

Вплив освіти та виховання.

Система освіти має велике значення у формуванні мотивації патріотизму серед молоді. Шкільна освіта, зокрема курси історії та громадянознавства, сприяє розвитку розуміння національної спадщини та важливості збереження національних цінностей (Петронговський, 2019). Важливим фактором є також виховні заходи, що проводяться в рамках позакласної роботи, такі як патріотичні акції, конкурси, тематичні уроки та екскурсії до історичних місць (Грицак, 2018).

Виховна робота у школах має бути спрямована на формування внутрішньої мотивації патріотизму, а не лише зовнішньої активності. Учні повинні усвідомлювати значення своїх дій для національного розвитку та майбутнього країни, що дозволить сформувати у них стійкі патріотичні переконання. [1, с. 848]

Мотивація через соціальне схвалення.

Мотивація патріотизму також може формуватися через соціальне схвалення. Молоді люди прагнуть отримати визнання з боку однолітків, родини та суспільства за свою активну позицію та участь у патріотичних заходах. [39, с. 45-46] Соціальне схвалення є важливим джерелом зовнішньої мотивації, однак воно не повинно бути єдиним стимулом для патріотичної діяльності. Важливо, щоб молодь розуміла справжнє значення своїх вчинків, а не тільки прагнула отримати схвалення з боку суспільства [72, с. 297-324].

Виклики та труднощі у формуванні мотивації патріотизму.

Незважаючи на значну кількість позитивних факторів, що сприяють формуванню мотивації патріотизму, існують також певні виклики і труднощі.

Інформаційна насиченість та вплив медіа.

Сучасне суспільство існує в умовах інформаційного перевантаження, коли медіа надають величезну кількість новин, які впливають на суспільну свідомість [6, с. 232] Телебачення, інтернет, соціальні мережі — все це є джерелами інформації, які формують уявлення про країну, її політику, культуру та патріотизм. Позитивна інформація може сприяти розвитку патріотичних почуттів, тоді як негативні новини, скандали або критикування держави можуть зменшувати мотивацію до патріотизму. [62, с. 112-134]

Під час економічних або політичних криз медіа можуть активно висвітлювати проблеми, що призводить до розчарування та втрати довіри до держави. Це, в свою чергу, може викликати у молоді відчуття, що патріотизм не є актуальним чи важливим. [48, с. 1-14] Таке інформаційне середовище формує певний скептицизм, який перешкоджає розвитку позитивних патріотичних настроїв. [34, с. 12-55]

Суперечливі меседжі.

Медіа часто передають суперечливі меседжі, які можуть дезорієнтувати молодь. Наприклад, у соціальних мережах постійно циркулюють як позитивні, так і негативні матеріали про країну, що може створювати плутанину. [75, с. 33-47] Молоді люди можуть відчувати, що патріотизм є чимось «старомодним», а їхні

почуття до країни — не актуальними. Такі суперечливі інформаційні потоки можуть підривати мотивацію до активної участі у національних справах. [65, с. 25-52]

Взаємозв'язок з політичною ситуацією.

Політичні події суттєво впливають на формування патріотизму. У країнах, де існують політичні конфлікти або нестабільність, патріотизм може стати питанням для дискусій. [48, с. 1-14] Молоді люди можуть почуватися розчарованими у політичній системі, що призводить до зменшення їхньої мотивації до патріотизму. У ситуаціях, коли молодь не бачить позитивних змін у політиці, вони можуть втратити віру в можливість впливу на ситуацію в країні. [39, 45-46]

Патріотизм може ставати об'єктом маніпуляцій з боку політиків, які використовують його для досягнення своїх цілей. Коли патріотичні почуття стають інструментом політичних ігор, молодь може почуватися відчуженою від ідеї патріотизму, вважаючи її непорядною або використаною. [51, с. 102]

Вплив соціального середовища.

Соціальне середовище, в якому молодь виховується і навчається, також впливає на формування їхніх патріотичних почуттів. У родинях, де патріотизм не підкреслюється, молоді люди можуть не отримувати належного виховання. [26, с. 10-15] Недостатня увага до національних цінностей у навчальних закладах також може призвести до того, що молодь не усвідомлює важливість патріотизму. [45, с. 58-75]

Молодь, що виростає в умовах соціальної нерівності або дискримінації, може сприймати патріотизм як привілейоване почуття для обраних. Це може створити бар'єри для формування позитивних патріотичних почуттів у таких групах. [38, с. 56-78] Відсутність підтримки з боку громади може також зменшувати мотивацію молоді до активної участі у патріотичній діяльності. [72, с. 297]

Психологічні аспекти.

Необхідно також враховувати психологічні аспекти формування патріотизму. Відчуття безпеки, соціальної підтримки та приналежності до громади можуть суттєво вплинути на мотивацію до патріотизму. [9, с. 234] У молоді, яка

відчуває ізоляцію або соціальну нерівність, патріотизм може бути витіснений іншими цінностями. [42, с. 500] Створення позитивного психологічного клімату в суспільстві є ключовим для формування патріотичних почуттів. [74, с. 33-47]

Формування мотивації патріотизму є складним і багатогранним процесом, що стикається з численними викликами та труднощами. Інформаційна насиченість, глобалізація, політична нестабільність та соціальні фактори суттєво впливають на патріотичні почуття молоді. [62, с. 112] Важливо працювати над створенням сприятливого інформаційного середовища, яке підкреслює позитивні досягнення країни, а також забезпечує підтримку молоді у розвитку патріотичних цінностей. [65, с. 25-52] Лише за умов комплексного підходу можна сподіватися на формування сильної та мотивованої нації, готової до активної участі у національних справах. [39, с. 45-66]

1.4. Суспільно-політичні фактори впливу на патріотизм серед молоді призовного віку

Рівень патріотизму серед молоді, особливо тієї, яка перебуває в призовному віці, є однією з ключових характеристик суспільної свідомості, яка значною мірою залежить від суспільно-політичної ситуації. Молодь як соціально активна та вразлива група населення найчастіше реагує на зміни в державній політиці, зовнішньополітичних викликах, а також на внутрішньополітичну стабільність. Це стосується не лише їхніх поглядів і переконань, але й готовності брати участь у захисті країни, зокрема через службу в армії. [22, с. 220]

Вплив суспільно-політичної стабільності.

Суспільно-політична стабільність або її відсутність значною мірою визначає рівень патріотичних почуттів у молоді. У стабільних умовах, коли держава забезпечує соціальну і економічну безпеку своїх громадян, патріотизм має тенденцію зростати. Це зумовлено тим, що молодь, відчувачи стабільність, відчувається частиною ефективної і сильної держави, яка дбає про своїх громадян і здатна захистити їхні інтереси. [10, с. 656] В умовах політичної та економічної

стабільності рівень патріотичних настроїв серед молоді підвищується, оскільки вони бачать перспективи для власного розвитку в межах національної держави. [39, с. 45-66]

У контексті призовного віку стабільна ситуація в країні сприяє підвищенню готовності молоді до виконання військового обов'язку. Молоді люди відчують себе частиною нації, що має конкретні завдання і цілі, а служба в армії розглядається не як вимушена необхідність, а як почесний обов'язок перед державою. [32, с. 656]

Вплив внутрішніх конфліктів і соціальних протестів.

Внутрішньополітична нестабільність, що супроводжується соціальними протестами, економічними кризами та конфліктами, може негативно впливати на патріотичні настрої молоді. Нестабільність призводить до того, що молодь починає сумніватися в ефективності держави як інституту, який здатний забезпечити їхнє майбутнє. [38, с. 56-78] Під час внутрішніх кризових ситуацій молодь часто втрачає довіру до уряду, що може призводити до зниження рівня патріотизму і небажання брати участь у державних ініціативах, включаючи військову службу. [72, с. 297]

Наприклад, у 2014 році, під час політичної кризи в Україні, соціальні дослідження показали різке зниження довіри до уряду і зростання антипатії серед молоді, яка відчувала себе зрадженою через корупцію та неефективність політичних інституцій. [6, с. 232] Однак у випадках зовнішньої загрози, як це сталося під час збройного конфлікту на сході України, патріотичні настрої, навпаки, підвищуються, оскільки молодь стає більш свідомою у питаннях захисту Батьківщини. [69, с. 56-78]

Вплив зовнішньополітичних викликів.

Зовнішньополітичні загрози, включаючи військову агресію з боку інших держав, теракти або дипломатичні конфлікти, є одним з найбільш потужних факторів, що впливають на рівень патріотизму серед молоді призовного віку. [50, с. 145] Під впливом таких загроз, молоді люди часто переосмислюють своє місце в суспільстві і стають більш схильними до патріотичних ідеалів. [68, с. 23-45] Під час зовнішніх конфліктів громадська підтримка національних інституцій і армії різко

зростає, що призводить до підвищення готовності молоді вступати до лав збройних сил. [57, с. 89]

У періоди зовнішньої загрози відбувається згуртування суспільства навколо національних цінностей, що сприяє розвитку патріотичних настроїв навіть серед тих, хто раніше був пасивним або аполітичним. [45, с. 58] Під час війни або загрози військового конфлікту у суспільстві виникає колективне відчуття небезпеки, яке стимулює розвиток патріотизму серед усіх соціальних груп, включаючи молодь призовного віку. [76, с. 72-85]

Роль медіа у формуванні патріотичних настроїв у суспільно-політичному контексті.

Медіа, особливо у періоди політичної нестабільності, виконують важливу роль у формуванні патріотичних настроїв серед молоді. [62, с. 112-134] ЗМІ можуть або підвищувати рівень патріотизму, зосереджуючи увагу на національних героїв і досягненнях, або, навпаки, створювати негативний образ країни, підкреслюючи її слабкі сторони. [41, с. 67]

Під час політичних криз медіа можуть як підтримувати, так і руйнувати патріотичні настрої молоді. Наприклад, під час військових конфліктів або терористичних загроз, медіа активно використовують наративи про героїзм військових, що сприяє зростанню патріотичних настроїв і підвищенню готовності молоді до захисту країни. [39, с. 45]

Суспільно-політична ситуація є потужним фактором, що впливає на рівень патріотизму серед молоді призовного віку. Стабільність, зовнішньополітичні виклики, внутрішні конфлікти та медіа є ключовими елементами, які визначають готовність молоді до захисту країни і її патріотичні настрої. У періоди зовнішніх загроз або військових конфліктів патріотизм молоді зростає, що підвищує їхню готовність до військової служби і активної участі в захисті держави. [68, с. 23-45]

Вплив глобалізації та міжнародної інтеграції на патріотичні настрої молоді.

У сучасному світі глобалізація та міжнародна інтеграція є невід'ємними процесами, що охоплюють усі сфери суспільного життя: економіку, політику, культуру, освіту та комунікації. Вони значною мірою впливають на свідомість і

поведінку молоді, зокрема на формування патріотичних переконань. [41, с. 67-89]

Сучасні засоби комунікації та доступність інформації з усього світу змінюють уявлення молодих людей про свою національну ідентичність та місце у світі. У цьому контексті виникають як позитивні, так і негативні аспекти впливу глобалізації та міжнародної інтеграції на патріотичні настрої. [68, с. 23-45]

Позитивні аспекти впливу глобалізації на патріотизм.

Глобалізація сприяє збільшенню міжкультурного діалогу та обміну знаннями між різними народами. Молоді люди мають доступ до інформації про різні культури, історії, традиції та політичні системи, що може стимулювати критичне мислення та глибше розуміння власної національної ідентичності. [38, с. 56]

У цьому контексті, глобалізація може сприяти зміцненню патріотизму, оскільки молодь порівнює власну країну з іншими і починає більше цінувати унікальні риси своєї культури та суспільства. [71, с. 102-120]

Міжнародний досвід та подорожі часто сприяють посиленню почуття національної гордості. Участь у міжнародних культурних чи освітніх програмах може підкреслювати важливість збереження національних традицій та цінностей на глобальному рівні. [60, с. 61-79]

Іншою позитивною стороною глобалізації є можливість представити культуру своєї країни на світовій арені. Сучасна молодь активно використовує інтернет та соціальні мережі для просування національної ідентичності та культурної спадщини. Такі платформи як YouTube, Instagram або TikTok дають можливість показати національні особливості глобальній аудиторії, що може підвищити інтерес до патріотичних тем. [62, с. 112]

Виклики та ризики для патріотичних настроїв молоді у процесі глобалізації.

Незважаючи на позитивні аспекти, глобалізація несе і значні виклики для патріотичних настроїв. Один з головних ризиків — це процес "гомогенізації" культур, коли міжнародні тенденції витісняють або маргіналізують національні традиції та цінності. [45, с. 58]

Молодь, що виростає в умовах глобалізації, може сприймати космополітичні або західні культурні моделі як більш привабливі та

сучасні, що може спричинити зниження інтересу до національної культури. [74, с. 33-47]

Втрата національної ідентичності.

Глобалізація може також призвести до ерозії національної ідентичності, коли національні цінності та традиції стають менш важливими для молоді. Цей процес може відбуватися як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Молодь, яка активно залучена до глобальних культурних процесів, може відчувати слабку прив'язаність до національної історії, мови чи символів. [70, с. 75-98]

Втрата національної ідентичності може мати серйозні наслідки для патріотичних настроїв, оскільки патріотизм тісно пов'язаний з почуттям належності до певної нації. Якщо молоді люди не відчують зв'язку зі своєю національною культурою, їм складніше буде ідентифікувати себе з ідеєю патріотизму. [67, с. 112-131]

Вплив глобальних медіа та соціальних мереж.

Сучасна молодь активно використовує соціальні мережі як основний канал отримання інформації, і більшість контенту, що циркулює в мережі, має глобальний характер. Це може призвести до того, що молоді люди почнуть сприймати глобальні проблеми та цінності як важливіші, ніж національні [39, с. 45-46]

Соціальні мережі можуть сприяти формуванню так званої "мережевої ідентичності", коли особа ідентифікує себе не з національною державою, а з певною групою людей, що поділяють схожі інтереси, погляди або хобі незалежно від їхньої національної належності. [74, с. 33-47] Це може призвести до зменшення мотивації до патріотизму, оскільки молодь більше фокусується на глобальних темах і проблемах, а не на національних.

Економічний аспект глобалізації.

Глобалізація суттєво впливає на економічну сферу, що може вплинути на патріотичні настрої молоді. У сучасному світі багато молодих людей прагнуть здобути міжнародну освіту або знайти роботу за кордоном. [47, с. 88] Це

призводить до того, що вони починають сприймати себе як частину глобального економічного простору, де національні кордони мають менше значення.

Можливість економічної міграції також може впливати на патріотичні почуття. Молоді люди, які бачать кращі економічні перспективи за кордоном, можуть почати вважати свою країну менш привабливою. [42, с. 500] У таких умовах патріотизм може здаватися молоді менш важливим у порівнянні з прагненням досягти особистого успіху в глобальному масштабі.

Роль освіти та національного виховання в умовах глобалізації.

У контексті глобалізації важливу роль у збереженні патріотичних настроїв серед молоді відіграє національне виховання та освіта. Освітні установи повинні адаптуватися до умов глобалізації, щоб забезпечити молоді можливість розуміти світові тенденції та водночас зміцнювати національну ідентичність. [38, с. 56]

Національне виховання має бути спрямоване на формування усвідомленого патріотизму, що поєднує любов до батьківщини з відкритістю до світу. У цьому контексті важливо розвивати критичне мислення, щоб молодь могла аналізувати вплив глобальних процесів на національну культуру і зберігати свою національну ідентичність у глобальному світі. [38, с. 56-78]

Можливі шляхи вирішення.

Для того щоб зберегти патріотичні настрої серед молоді в умовах глобалізації, важливо розвивати освітні програми, що підкреслюють важливість національної культури, історії та традицій. [45, с. 58-75] Водночас ці програми мають бути відкритими до світового контексту, щоб забезпечити молоді можливість розуміти глобальні процеси та займати активну позицію у міжнародному середовищі.

Сучасні інформаційні технології також можуть стати потужним інструментом для формування патріотичних настроїв, якщо їх використовувати для популяризації національної культури. [62, с. 112]

Вплив війни та збройних конфліктів на формування патріотизму молоді призовного віку.

Війна та збройні конфлікти мають глибокий вплив на суспільство, особливо на молодь призовного віку, яка в цей період часто стоїть перед вибором служити своїй державі чи уникати військової служби. В умовах військових дій патріотизм стає не лише політичним або соціальним феноменом, але й особистим викликом, що вимагає від молодих людей свідомого вибору щодо своєї країни та її майбутнього. У таких умовах патріотичні настрої можуть як зміцнюватися, так і слабшати під впливом різних факторів. [18, с. 576]

Психологічний аспект впливу війни на патріотизм.

Перш за все, війна викликає потужні емоційні та психологічні реакції, що безпосередньо впливають на формування патріотизму серед молоді. Під час війни або збройних конфліктів люди часто відчують загрозу власній безпеці, своїм рідним та державі в цілому. У відповідь на цю загрозу може зростати почуття національної ідентичності та згуртованості навколо державних символів, національних цінностей та ідеалів. [39, с. 45] Це особливо актуально для молоді, яка знаходиться на етапі формування своїх світоглядних позицій.

Війна часто стимулює глибоке переосмислення життєвих цінностей. Молодь призовного віку може відчувати моральний обов'язок захищати свою країну, що підкріплює патріотичні настрої. У таких умовах патріотизм набуває особистого характеру, коли бажання служити на благо держави і народу стає не лише обов'язком, а й джерелом гордості.

Однак, разом із підвищеним почуттям патріотизму, війна також може стати джерелом серйозного стресу та тривоги. Молоді люди стикаються з питаннями смерті, поранень та втрати близьких. У цьому контексті патріотичні почуття можуть бути змішаними з відчуттям страху та невизначеності щодо майбутнього, що іноді призводить до втрати віри в свою державу або її політичне керівництво. [63, с. 34]

Соціальні фактори формування патріотизму під час війни.

Війна суттєво впливає на соціальні відносини та структуру суспільства. У період збройних конфліктів відбувається мобілізація населення, що включає не лише військові дії, а й активізацію соціальної та культурної підтримки армії. [48, с.

1-14] Молодь призовного віку опиняється у центрі цих процесів, оскільки вона безпосередньо залучена до військової служби або підготовки до неї.

Важливим соціальним фактором, що впливає на патріотизм під час війни, є солідарність та підтримка з боку суспільства. Патріотичні настрої можуть посилюватися завдяки підтримці родини, друзів та ширшої громадськості. У багатьох країнах війна стає об'єднавчим фактором, коли суспільство починає діяти як єдиний організм, підтримуючи військових, надаючи допомогу та зберігаючи національну єдність. У таких умовах молоді люди починають відчувати себе частиною чогось більшого, ніж їхнє власне життя, що підсилює почуття патріотизму.

Важливу роль у формуванні патріотичних настроїв відіграють медіа. Під час війни засоби масової інформації активно поширюють патріотичні меседжі, висвітлюють героїчні вчинки військових та формують образ ворога. Для молоді призовного віку такі інформаційні кампанії можуть стати джерелом натхнення та зміцнення патріотичних переконань. [51, с. 102]

Однак, війна також може викликати соціальні розбіжності та конфлікти. У деяких випадках, особливо якщо війна сприймається як несправедлива або непотрібна, молодь може відчувати відчуження від держави та її політики. Це призводить до зростання антипатріотичних настроїв, коли люди втрачають віру у свою країну або її керівництво. [60, с. 61-79] Тому патріотизм під час війни є надзвичайно складним і суперечливим феноменом, який залежить від багатьох соціальних та політичних факторів.

Політичні аспекти формування патріотизму.

Політичний контекст війни відіграє ключову роль у формуванні патріотичних настроїв молоді призовного віку. У разі, коли війна сприймається як захист суверенітету, незалежності або територіальної цілісності держави, патріотизм стає центральним елементом політичної риторики та мотивації для військової служби. [41, с. 67-89] Політичні лідери часто апелюють до патріотичних почуттів, закликаючи молодь захищати свою країну від зовнішньої агресії або внутрішніх загроз. [67, с. 113]

Війна та збройні конфлікти також можуть використовуватися для зміцнення національної ідентичності. Політичні еліти активно формують наративи, що підкреслюють унікальність нації, її історичні досягнення та право на самовизначення. У цьому контексті патріотизм стає політичною зброєю, за допомогою якої держава мобілізує молодь на боротьбу за свої інтереси. [48, с. 1-14]

Однак, політичний аспект війни може мати і зворотний ефект. Якщо війна є результатом внутрішніх політичних конфліктів, корупції або іноземного втручання, молодь може відчувати зневіру до держави та її політики. Це може призвести до зниження рівня патріотизму та навіть до протестів проти війни. [60, с. 61-79]

Військові дії, як джерело національної гордості та символу патріотизму.

Військові дії можуть стати потужним символом патріотизму та національної гордості. Героїзм військових, особливо молодих солдат, стає предметом суспільного обговорення, і вони часто стають національними героями. [45, с. 58] Для молоді призовного віку участь у військових діях може стати способом самовираження та підтвердження своєї патріотичної відданості.

Цей феномен має особливе значення в країнах, що ведуть війну за незалежність або захист своєї території. У таких умовах військові дії стають не лише засобом захисту, але й символом національного суверенітету та гідності. [68, с. 23-45] Молоді люди можуть відчувати моральний обов'язок приєднатися до збройних сил, оскільки це сприймається як шлях до відстоювання своєї національної ідентичності.

Проте не слід забувати, що війна є травматичним досвідом, особливо для молодих людей. Повернення з війни може бути важким як фізично, так і психологічно. Багато ветеранів страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що може вплинути на їхнє сприйняття патріотизму. [72, с. 297] Після війни молоді люди можуть відчувати змішані почуття щодо свого досвіду: з одного боку, гордість за службу, а з іншого — біль та втрати, які вони пережили.

Війна та виховання патріотизму.

Війна впливає не лише на молодь, яка безпосередньо бере участь у військових діях, але й на ті покоління, що ростуть під час або після війни. У таких умовах виховання патріотизму стає ключовим завданням держави та освітніх установ. Школи та університети активно включають у свої програми патріотичне виховання, наголошуючи на важливості служби державі та захисті її інтересів. [37, с. 89]

Збройні конфлікти змінюють зміст патріотичного виховання, роблячи його більш конкретним та практичним. Під час війни молодь вчиться не лише теоретичним засадам патріотизму, але й отримує безпосередній досвід його прояву через службу в армії, волонтерство або допомогу постраждалим. [74, с. 33-47]

Висновки до першого розділу

У першому розділі було детально проаналізовано ключові психологічні та соціальні фактори, які впливають на формування патріотизму серед молоді призовного віку. На основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки.

Патріотизм є складним багатовимірним явищем, яке охоплює емоційно-почуттєву, когнітивну та поведінкову складові. Патріотичні переконання розвиваються під впливом як внутрішніх психологічних механізмів особистості, так і зовнішніх соціальних обставин. Важливими складовими патріотизму є національна ідентичність, відданість рідній країні, готовність до самопожертви та активна громадянська позиція.

Соціальне середовище відіграє одну з ключових ролей у формуванні патріотизму. Родина, система освіти та медіа є основними агентами соціалізації, які формують у молодих людей патріотичні цінності та переконання. Родинне виховання закладає первинні основи громадянської відповідальності, а освіта та медіа актуалізують ці установки через передавання знань про історію, культуру та сучасний стан держави.

Патріотичні настрої серед молоді призовного віку суттєво залежать від особистісних характеристик, соціального оточення та суспільно-політичних умов. Призовники, які відчують підтримку з боку сім'ї, суспільства та держави,

демонструють вищий рівень патріотизму та готовності виконати військовий обов'язок. Водночас, нестабільність або кризи можуть сприяти зниженню патріотичних переконань та формуванню негативного ставлення до армії.

Патріотичні переконання формуються під впливом комплексу соціально-психологічних факторів, серед яких особливо виділяється роль сім'ї, освіти, медіа та суспільно-політичної ситуації. Сім'я є першим соціальним інститутом, де закладаються патріотичні основи, тоді як система освіти поглиблює ці переконання. Медіа мають значний вплив на формування патріотичних ідеалів, особливо через популяризацію національних героїв та культурних символів.

Формування патріотичних ідеалів відбувається через низку психологічних механізмів, таких як ідентифікація з національною групою, соціальне навчання та інтеріоризація національних цінностей. Психологічний механізм ідентифікації дозволяє молоді відчувати себе частиною нації, тоді як соціальне навчання сприяє засвоєнню патріотичних переконань через приклад інших людей, зокрема медіа-героїв чи історичних постатей.

Суспільно-політична ситуація в державі є критичним фактором, що впливає на рівень патріотизму серед молоді. Під час політичної стабільності та зовнішньої загрози патріотизм молоді зростає, оскільки виникає відчуття єдності та необхідності захисту держави. Натомість внутрішні конфлікти або кризи можуть негативно впливати на патріотичні настрої, викликаючи недовіру до влади та зниження рівня патріотизму.

Війна та збройні конфлікти мають глибокий і багатоаспектний вплив на формування патріотизму молоді призовного віку. З одного боку, вони можуть стимулювати зростання патріотичних настроїв через почуття відповідальності за захист своєї країни, національної ідентичності та територіальної цілісності. Війна викликає сильні емоційні та психологічні реакції, які впливають на бажання молодих людей захищати свою батьківщину, підсилюючи почуття солідарності та національної гордості.

Війна також виступає джерелом символів патріотизму та національної гордості. Героїчні вчинки військових стають прикладом для наслідування, а участь

молоді в збройних діях сприймається як важливий внесок у майбутнє нації. Однак, військові дії несуть із собою значні фізичні та психологічні травми, що можуть впливати на післявоєнне сприйняття патріотизму молодими ветеранами.

Окремо варто виділити роль виховання під час і після війни, яке стає ключовим елементом формування патріотизму майбутніх поколінь. Війна змінює підходи до патріотичного виховання, роблячи його більш конкретним і практичним, особливо через безпосередній досвід молоді, залученої до служби в армії або волонтерської діяльності.

Таким чином, патріотизм молоді призовного віку є багатофакторним феноменом, що залежить від особистих, соціальних, психологічних та суспільно-політичних чинників. Його формування вимагає комплексного підходу, який передбачає активну участь сім'ї, освіти, медіа та держави.

Ці висновки підсумовують основні аспекти, які були розглянуті в першому розділі, і є фундаментом для подальших досліджень впливу патріотизму на поведінку молоді призовного віку.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПАТРІОТИЗМУ У ОСІБ ПРИЗОВНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2.1. Визначення рівня патріотизму, громадянської ідентичності та їхній взаємозв'язок із ціннісними орієнтаціями у осіб призовного віку в Україні.

Патріотизм як важлива складова суспільного життя та громадянської свідомості набув особливого значення в Україні після початку повномасштабної війни з Російською Федерацією у 2022 році. Це явище стало каталізатором для формування національної ідентичності та зміцнення громадянських цінностей. У складний період воєнних дій патріотизм виступає не тільки як емоційне почуття гордості за Батьківщину, але і як активна громадянська позиція, що проявляється у готовності захистити свою державу.

Однак рівень патріотизму не є постійним і однорідним явищем. Він залежить від багатьох факторів, таких як соціальний статус, виховання, особистісність цінності та соціально-політичні умови. В умовах військового конфлікту особливо важливо дослідити, як громадяни, зокрема особи призовного віку, оцінюють свій патріотизм, наскільки вони ідентифікують себе з країною та які цінності впливають на їхню готовність діяти на благо держави. Згідно з Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 18 до 25 років. Це означає, що громадяни чоловічої статі у віці від 18 до 25 років підлягають призову на строкову військову службу. Призов здійснюється в мирний час двічі на рік – весною та восени. Проте, за рішенням Президента України, можливий призов на службу осіб, які досягли 18-річного віку. До 2020 року призов відбувався з 20 років, але після указу Президента України цей вік було знижено до 18 років.

Що стосується людей, що підлягають мобілізації то згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», підлягають мобілізації громадяни, які знаходяться в запасі:

- чоловіки віком від 18 до 60 років;

- жінки, які мають відповідну військово-облікову спеціальність, також підлягають мобілізації до 60 років.

Цей вік визначений як максимальний для проходження військової служби у випадку мобілізації, оголошеної під час надзвичайного або воєнного стану.

Різниця між призовним віком і віком для мобілізації полягає у тому, що: призовний вік (18-25 років) – це вік чоловіків, яких можуть залучати до строкової військової служби в мирний час, а мобілізаційний вік (18-60 років) – це вік осіб, які можуть бути призвані для проходження військової служби у випадку загальної мобілізації або війни. З огляду на сучасну військово-політичну проблему, аналіз патріотичних настроїв серед осіб призовного віку є необхідним для розуміння того, як зміни в соціумі та військові загрози впливають на готовність громадян до оборони своєї країни. Дослідження цього питання дозволяє визначити ключові фактори, які сприяють або, навпаки, гальмують процес формування громадянської ідентичності та патріотичних переконань у молоді.

Однією з важливих тенденцій, що заслуговує на увагу, є зменшення прояву патріотизму з часом. У перші дні війни з Росією, рівень патріотичних почуттів був на піку, однак виникла безпрецедентна загроза національної безпеки, що мобілізувала громадян до активних дій. Люди масово вступали до лав територіальної оборони, займалися волонтерством, надавали підтримку армії. Однак з плином часу після певного зниження активності, що може бути пов'язано з емоційним та фізичним усвідомленням, тривалими бойовими діями та зміною соціальних умов. Це підкреслює необхідність довгострокового вивчення факторів, які підтримують патріотизм на стабільному рівні навіть після початкової хвилі емоційного підйому. [27, С. 37-52]

Метою даного дослідження є визначення рівня патріотизму та громадянської ідентичності у осіб призовного віку в Україні, а також дослідження взаємозв'язку цих показників із ціннісними орієнтаціями. Це дозволить більш глибоко зрозуміти мотиваційні чинники, що впливають на готовність до захисту країни та активної участі в її громадському житті.

Основними завданнями цих досліджень було:

1) Визначити ціннісні орієнтації. Методика ціннісних орієнтацій Рокіча базується на концепції двох типів цінностей: термінальних (кінцеві життєві цілі) та інструментальних (способів досягнення цих цілей). Термінальні цінності : таке як щастя, свобода, матеріальне забезпечення, кохання, мир у світі, безпека родини тощо.

2. Визначити рівень тривоги та депресії серед осіб призовного віку. Для цього використовується госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS). Госпітальна шкала тривоги та депресії (Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS) розроблена для скринінгу тривожних та депресивних станів у медичних захворюваннях, але вона широко застосовується і в загальній психологічній практиці.

3. Визначення емоційного відгуку у осіб призовного віку. Визначення емоційного відгуку буде проводитися на основі опитувальника емоційного відгуку (Меграбян та Епштейн). Опитувач, розроблений Альбертом Меграбяном та Норманом Епштейном, призначений для вимірювання здатності людини до емоційного відгуку на зовнішні стимули. Це може включати емоційне співпереживання, реакцію на емоції інших людей та рівень чутливості до різних емоційних ситуацій.

4. Завершальним етапом дослідження є проведення кореляційного аналізу для виявлення взаємозв'язків між рівнем патріотизму, громадянською ідентичністю та ціннісними орієнтаціями. Кореляційний аналіз дозволяє виявити, наскільки тісно пов'язані ці показники, а також показати, як певні цінності впливають на патріотичні установки.

Очікується, що респонденти з високим рівнем патріотизму також матимуть високі показники громадянської ідентичності, що може свідчити про їхню активну громадянську позицію та готовність до захисту країни. Важливим є також вивчення того, як такі цінності, як національна безпека, родина та соціальна стабільність, впливають на патріотизм та громадянську відповідальність респондентів.

2.2 Методики, інструменти та процедури проведення дослідження.

Для проведення даного дослідження було обрано три методики, кожна з яких спрямована на вимірювання різних аспектів психологічного та емоційного стану респондентів, а також на вивчення їхніх ціннісних орієнтацій. Вибір методик ґрунтується на необхідності дослідити як когнітивні, так і емоційні складові патріотичних переконань та громадянської ідентичності осіб призовного віку.

1) Методика ціннісних орієнтацій Мілтона Рокіча розроблена для вивчення життєвих пріоритетів та ціннісних орієнтацій особистості. Вона базується на концепції, що цінності поділяються на два основні типи:

Термінальні цінності – це кінцеві життєві цілі, до яких прагне людина, наприклад, щастя, свобода, матеріальна забезпеченість, кохання, національна безпека.

Інструментальні цінності – це способи та засоби досягнення термінальних цілей, наприклад, чесність, терпимість, самоконтроль, дисциплінованість.

До термінальних та інструментальних цінностей, які використовуються в методиці Рокіча відносять:

Термінальні цінності (кінцеві життєві цілі):

- щастя близьких (внутрішня гармонія та благополуччя для родини і друзів);
- матеріальна забезпеченість (достаток, високий рівень добробуту);
- свобода (незалежність у вчинках і рішеннях);
- кохання (глибокі емоційні відносини, любов і прихильність);
- безпека родини (захист, стабільність і безпека для близьких);
- мир у світі (відсутність війни та насильства між країнами);
- гармонія в сім'ї (доброта та підтримка всередині родини);
- здоров'я (фізичне та психічне благополуччя);
- самореалізація (можливість досягти своїх особистих і професійних цілей);
- визнання з боку інших (успіх, досягнення та повага в суспільстві);
- соціальна справедливість (рівні можливості для всіх людей);
- активне життя (наповнене подіями, динамічне та цікаве життя);
- розваги (насолода від життя, задоволення та відпочинок);

- щастя (внутрішня гармонія та задоволення життям);
- творчість (можливість самовираження та реалізації креативних задумів);
- мудрість (життєвий досвід і розуміння);
- духовний розвиток (розвиток внутрішніх ресурсів і духовних переконань);
- національна безпека (захист і стабільність держави);

Інструментальні цінності (засоби досягнення цілей):

- чесність (правдивість і щирість у стосунках).
- відповідальність (обов'язковість, виконання своїх зобов'язань).
- ввічливість (коректність у взаємодії з іншими людьми).
- цілеспрямованість (прагнення до досягнення поставлених цілей).
- відданість (вірність своїм принципам, ідеалам та обов'язкам).
- самоконтроль (здатність контролювати власні емоції та поведінку).
- терпимість (прийняття різноманітності, здатність бути толерантним).
- дисциплінованість (суворе дотримання правил і планів).
- незалежність (здатність приймати рішення та діяти самостійно).
- доброта (готовність допомагати іншим, гуманність).
- справедливість (чесне та об'єктивне ставлення до інших).
- рішучість (готовність діяти швидко та чітко в складних ситуаціях).
- творчість (здатність генерувати нові ідеї, вирішувати проблеми нестандартно).
- критичне мислення (аналіз і оцінка ситуацій з різних точок зору).
- пунктуальність (дотримання часу та термінів).
- оптимізм (позитивний настрій і очікування на краще).
- комунікабельність (здатність легко встановлювати контакт з іншими).
- працьовитість (готовність працювати багато для досягнення цілей).

1. Методика Рокіча широко використовується у соціальних і психологічних дослідженнях для вивчення цінностей у різних культурах і соціальних групах. Методика застосовується у дослідженнях соціальної психології для аналізу впливу цінностей на поведінкові установки людей, зокрема, в умовах соціальних

криз, конфліктів або змін. Методика також використовується у вивченні молодіжних ціннісних орієнтацій, громадянських переконань, ставлення до політичної ідентичності та соціальних ініціатив.

Для дослідження планується залучити 50 респондентів (чоловіків) віком від 18 до 25 років, які є призовниками. Це дозволить вивчити ціннісні орієнтації серед осіб призовного віку, а також дослідити їхній вплив на патріотичні установки.

Інструменти для проведення дослідження:

- анкета містить два списки цінностей: перший список – термінальні цінності (18 пунктів), другий список – інструментальні цінності (18 пунктів). Респондентам буде запропоновано ранжувати кожен цінність у порядку важливості від 1 (найважливіша) до 18 (найменш важлива).

- інструкція. Респондентам буде надано інструкцію, у якій буде пояснено, що потрібно розмістити цінності в обох списках за ступенем їхньої значущості в житті.

Процедура проведення дослідження:

- збір даних - респонденти отримають анкети для самостійного заповнення. Вони мають оцінити термінальні та інструментальні цінності, розміщуючи їх у порядку важливості. Процес заповнення займе близько 20–30 хвилин, оскільки респонденти повинні ретельно продумати, які цінності вони вважають найважливішими.

- інструкція для респондентів - перед заповненням анкети кожен респондент отримає детальну інструкцію, яка включатиме пояснення про те, що таке термінальні та інструментальні цінності, а також чому важливо ранжувати ці цінності відповідно до їхньої важливості у житті.

- анонімність та добровільність. Опитування буде анонімним, що дозволить респондентам вільно висловлювати свої погляди. Участь у дослідженні добровільна, і респонденти мають право відмовитися від участі у будь-який момент.

Обробка даних. Після збору анкет дані будуть оброблені за допомогою статистичних методів, що дозволить виявити середні ранжування цінностей у

вибірці та аналізувати взаємозв'язки між цінностями і рівнем патріотизму. Для кожного респондента будуть визначені його пріоритетні термінальні та інструментальні цінності. Аналіз також допоможе встановити, як ці пріоритети співвідносяться з іншими характеристиками, такими як громадянська ідентичність та патріотичні переконання. Важливість методики у контексті дослідження.

Дослідження за допомогою методики Рокіча дозволяє отримати глибше розуміння внутрішніх мотивів і цінностей осіб призовного віку, що є важливим для аналізу їхньої готовності до служби в армії, а також для оцінки патріотичних переконань. Аналіз ціннісних орієнтацій також допоможе краще зрозуміти вплив війни на зміну життєвих пріоритетів молоді.

2. Опитувальник емоційного відгуку (Меграбян та Епштейн).

Опитувальник емоційного відгуку (Меграбян та Епштейн) використовується для вимірювання здатності до емоційного відгуку на зовнішні стимули, рівня співпереживання та емоційної чутливості. Ця методика дозволяє дослідити, як респонденти реагують на емоційні події, зокрема в контексті воєнних дій та соціальних змін. Передбачає заповнення опитувальника, що складається із 33 тверджень:

- я сильно засмучуюсь, коли бачу людей у стресі.
- я легко хвилююся через проблеми інших людей.
- коли хтось поруч сміється, я теж починаю посміхатися.
- я відчуваю себе некомфортно, коли бачу, як хтось соромиться.
- якщо хтось радіє, я почуваюся радісним разом із ним.
- я часто переживаю за інших людей більше, ніж за себе.
- коли бачу, як інші страждають, це глибоко зачіпає мене.
- мені важко зберігати спокій, коли хтось у моєму оточенні нервує.
- я відчуваю емоції інших людей так, ніби це були мої власні почуття.
- коли я бачу, як інші люди плачуть, мені теж хочеться плакати.
- мене зачіпають навіть дрібні прикрощі, які стаються з іншими людьми.
- якщо хтось поруч мене починає панікувати, я теж можу втратити самовладання.

- я люблю допомагати людям, коли бачу, що їм важко.
- коли хтось у моєму оточенні щасливий, я також відчуваю піднесений настрій.
- я з легкістю розумію емоційний стан людей, навіть якщо вони не висловлюють його відкрито.
- мені важко бачити, як хтось намагається приховати свою розгубленість або страх.
- я не можу залишатися байдужим, коли хтось сумує чи переживає.
- коли хтось хвилюється, це занепокоєння швидко передається мені.
- я легко заражаюсь як позитивними, так і негативними емоціями.
- якщо хтось поряд почувається погано, це одразу відбивається на моєму настрої.
- я відчуваю потребу підтримати людину, коли бачу її в скрутному становищі.
- я переживаю за близьких більше, ніж за себе.
- мені важко ігнорувати емоції інших, навіть якщо це стосується незнайомих людей.
- я часто переймаюсь проблемами друзів чи колег, навіть якщо це не стосується мене.
- я завжди намагаюся підбадьорити людей, коли вони засмучені.
- я можу відчувати тривогу, просто спостерігаючи за тим, як інші нервують.
- якщо людина поруч мене дуже збуджена або схвильована, я теж починаю нервувати.
- я легко відчуваю, коли хтось поруч злий або засмучений, навіть якщо він не каже про це прямо.
- я співпереживаю людям у фільмах чи книгах так, ніби це відбувається зі мною.
- мені важко залишатися емоційно нейтральним, коли бачу конфлікти навколо.
- я люблю допомагати людям відчувати себе краще, коли вони пригнічені.
- я часто відчуваю радість, коли інші досягають успіху.

— мене надзвичайно зачіпають щасливі або сумні сцени в кіно чи на телебаченні.

Це дослідження дозволить вивчити емоційну чутливість та здатність до співпереживання серед осіб призовного віку та дослідити, як це впливає на їхню соціальну поведінку та патріотичні установки.

Для дослідження планується залучити 50 респондентів (чоловіків) віком від 18 до 25 років, які є призовниками.

Інструменти для проведення дослідження:

- опитувальник містить 33 твердження, на які респондент повинен відповісти, використовуючи 9-бальну шкалу оцінок (1 – «повністю не згоден», 9 – «повністю згоден»);

- інструкція - респондентам буде надано інструкцію, яка пояснює, як оцінювати свою реакцію на емоційні ситуації та наскільки вони відчують співпереживання чи емоційну чутливість.

Процедура проведення дослідження:

- збір даних - респонденти отримають опитувальники для самостійного заповнення, де вони мають оцінити свій рівень емоційного відгуку на різні твердження. Процес заповнення займе близько 15–20 хвилин, оскільки респонденти повинні ретельно обміркувати свої відповіді;

- інструкція для респондентів - перед заповненням кожен респондент отримає детальну інструкцію, що пояснюватиме суть емоційного відгуку та важливість оцінки своїх реакцій на різні ситуації;

- анонімність та добровільність - опитування буде анонімним, і респонденти мають право відмовитися від участі у будь-який момент.

Обробка даних.

Після збору анкет дані будуть оброблені за допомогою статистичних методів, що дозволить виявити середній рівень емоційного відгуку в групі. Результати будуть співвіднесені з іншими показниками, такими як патріотизм та громадянська ідентичність, щоб визначити, як емоційна чутливість впливає на соціальні та патріотичні установки респондентів.

Опитувальник емоційного відгуку допомагає виявити здатність респондентів до емпатії та співпереживання, що може безпосередньо впливати на їхню соціальну активність і готовність діяти на благо держави. Ця методика є важливою для дослідження зв'язку між емоційним відгуком і патріотичними переконаннями осіб призовного віку.

3. Госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS). Госпітальна шкала тривоги та депресії (Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS) використовується для швидкого та надійного скринінгу тривожних і депресивних станів у медичних пацієнтів. У контексті цього дослідження методика допоможе оцінити рівень тривожності та депресії у призовників, які підлягають мобілізації або проходять службу. Згідно до цієї шкали пропонується заповнити опитувальник, що складається із шкали тривоги та шкали депресії.

Шкала тривоги:

- я відчуваю напруженість або тривогу;
- я відчуваю страх, що може щось трапитись;
- я легко лякаюся або гублюся;
- я відчуваю, що в мене «нерви на межі»;
- у мене є неприємні відчуття в животі або «метелики в животі»;
- я не можу сидіти спокійно, мені треба постійно рухатися;
- у мене виникають раптові напади паніки.

Шкала депресії:

- я відчуваю себе веселим або радісним;
- я відчуваю, що мені більше не приносить задоволення те, що раніше приносило;
- я можу насолоджуватися добрим жартом або телепередачею;
- я відчуваю себе повним сил;
- я відчуваю, що все сповільнилося;
- я втратив інтерес до зовнішнього вигляду та своєї зовнішності;
- я відчуваю насолоду, коли читаю або дивлюся щось цікаве.

Для дослідження планується залучити 50 респондентів (чоловіків) віком від 18 до 25 років, які є призовниками.

Це дослідження дозволить вивчити психоемоційний стан осіб призовного віку, що є ключовим фактором для розуміння їхньої готовності до служби та стійкості до стресових ситуацій.

Інструменти для проведення дослідження:

- опитувальник HADS складається з 14 питань, які поділяються на дві підшкали: 7 питань для вимірювання тривожності та 7 питань для вимірювання депресії. Кожне питання оцінюється за 4-бальною шкалою (від 0 – «немає проблем» до 3 – «виражені проблеми»).

- інструкція - респондентам буде надано інструкцію, де пояснюється, як відповідати на питання, які стосуються їхнього психоемоційного стану протягом останнього тижня.

Процедура проведення дослідження:

- збір даних (респонденти заповнюватимуть опитувальники HADS, оцінюючи свій рівень тривоги та депресії. Процес займе близько 10–15 хвилин);

- інструкція для респондентів (респонденти отримають чіткі інструкції, які пояснюють, як оцінювати свій стан тривоги і депресії на основі власних відчуттів за останній тиждень);

- -

- анонімність та добровільність (опитування є анонімним та добровільним, що забезпечить точність відповідей).

Обробка даних. Після збору даних результати будуть оброблені та проаналізовані з використанням статистичних програм. Отримані бали по кожній з підшкал (тривога і депресія) будуть інтерпретовані за шкалою:

- 0–7 балів – норма;
- 8–10 балів – підозрюваний стан тривожності/депресії;
- 11–21 балів – клінічно виражені тривожні/депресивні стан.

Госпітальна шкала тривоги та депресії дозволяє швидко оцінити психоемоційний стан респондентів і виявити ті фактори, які можуть впливати на їхню психологічну стійкість під час війни. Ця методика є ключовою для виявлення

ризиків розвитку емоційного виснаження та тривожних станів у осіб призовного віку.

Встановлення взаємозв'язків між цими показниками допоможе зрозуміти, як психоемоційний стан, цінності та емоційна чутливість впливають на рівень патріотизму в умовах військової агресії. Ця інформація може сприяти формуванню стратегій підтримки психологічної стійкості та патріотичних настроїв серед молоді, що має вирішальне значення в умовах війни.

2.3 Аналіз результатів дослідження рівня патріотизму у осіб призовного віку в Україні.

Для кожної зміни (патріотизм, тривожність, депресія, емоційний відгук) буде представлена середня величина (середнє арифметичне), медіана (середнє значення) та стандартне відхилення. Згідно із проведеним емпіричним дослідженням за методикою Рокіча було сформовано таблиця 2.1 та 2.2.

Таблиця 2.1 - Описова статистики для термінальних цінностей (Методика Рокіча).

Термінальна цінність	Середнє значення	Медіана	Стандартне відхилення
1. Щастя близьких	8.2	8	2.5
2. Матеріальна забезпеченість	7.6	7	3.1
3. Свобода	8.9	9	2.0
4. Кохання	9.1	9	1.8
5. Безпека родини	9.8	10	1.2
6. Мир у світі	6.3	6	3.7
7. Гармонія в сім'ї	8.7	9	2.2
8. Здоров'я	9.4	10	1.7
9. Самореалізація	7.2	7	3.0
10. Визнання з боку інші	6.0	6	3.4
11. Соціальна справедливість	7.9	8	2.6
12. Активне життя	5.7	5	3.8
13. Розваги	5.1	5	4.1
14. Щастя	8.0	8	2.3
15. Творчість	6.8	7	3.2
16. Мудрість	7.5	7	2.9
17. Духовний розвиток	6.4	6	3.5

18. Національна безпека	9.0	9	1.9
-------------------------	-----	---	-----

Таблиця 2.2. Описова статистики для інструментальних цінностей
(Методика Рокіча)

Інструментальна цінність	Середнє значення	Медіана	Стандартне відхилення
1. Чесність	8.7	9	2.1
2. Відповідальність	8.5	8	2.2
3. Ввічливість	6.8	7	3.0
4. Цілеспрямованість	7.9	8	2.8
5. Відданість	8.1	8	2.5
6. Самоконтроль	7.3	7	3.1
7. Терпимість	6.6	7	3.4
8. Дисциплінованість	7.7	8	2.7
9. Незалежність	7.2	7	3.0
10. Доброта	8.8	9	2.0
11. Справедливість	8.4	9	2.1
12. Рішучість	7.6	8	3.2
13. Творчість	6.7	7	3.3
14. Критичне мислення	7.9	8	2.6
15. Пунктуальність	6.9	7	3.2
16. Оптимізм	7.1	7	3.1
17. Комунікбельність	7.0	7	3.1
18. Працьовитість	8.6	9	2.3

- **Середнє значення:** показує, наскільки високо респонденти оцінили певну цінність.
- **Медіана:** визначення центрального значення в групі оцінок респондентів.
- **Стандартне відхилення:** показує, наскільки сильно варіюються оцінки респондентів щодо кожної цінності.

Аналіз результатів термінальних і інструментальних цінностей дозволяє зробити кілька важливих висновків щодо патріотичних установ осіб призовного віку.

Термінальні цінності: безпека родини (9,8), національна безпека (9,0), Здоров'я (9,4) та Кохання (9,1) отримали найвищі середні значення, що виділяють про високий рівень переваги цих цінностей для респондентів. Висока оцінка «Національної безпеки» демонструє, що захист збереження країни та її цілості є важливою складовою патріотичних переконань респондентів. Низькі оцінки

отримали цінності, пов'язані із самовираженням та задоволенням особистих потреб, таких як розваги (5.1) і активне життя (5.7). Це вказує на те, що респонденти зосереджені на цінностях, які пов'язані з безпекою та благополуччям країни й родини, що є показником високого рівня патріотичних настроїв.

Інструментальні цінності: чесність (8.7), відповідальність (8.5), доброта (8.8) та справедливість (8.4) є найбільшою кількістю інструментальних цінностей, що вказує на важливість етичних принципів та соціальну відповідальність для респондентів. Ці цінності деякі впливають на їхню готовність до громадянської активності та виконання обов'язків перед державою. Показники таких цінностей, як творчість (6.7) і комунікабельність (7.0), є середніми або нижче середнього, що вказує на те, що ці цінності мають менший рейтинг із цінностями, пов'язаними із соціальною відповідальністю та захистом інтересів суспільства.

Отже, високі показники термінальних цінностей, пов'язаних із безпекою родини та національною безпекою, демонструють, що особи призовного віку вважаються захистом країни своїм пріоритетним завданням. Інструментальні цінності, такі як чесність, відповідальність та справедливість, вказують на те, що ці особи готові дотримуватися високих етичних стандартів у виконанні своїх патріотичних обов'язків.

Таким чином, ціннісні орієнтації респондентів забезпечують підтверджений високий рівень патріотизму, особливо в умовах військової загрози, коли на перший план виходять цінності, пов'язані з безпекою та соціальною відповідальністю.

Для шкали HADS ми обчислюємо середні та медіанні значення тривожності та депресії серед п'ятдесяти чоловіків призовного віку, а також стандартне відхилення. У таблиці 2.3 наведено результати емпіричного дослідження.

Таблиця 2.3 - Описова статистики для Госпітальної шкали тривоги та депресії (HADS).

Питання	Середнє значення	Медіана	Стандартне відхилення
Тривожність			
1. Я відчуваю напруженість або тривогу	2.6	3	0.8
2. Я відчуваю страх, що може щось трапитись	2.4	2	0.9

3. Я легко лякаюся або гублюся	2.0	2	1.1
4. Я відчуваю, що в мене "нерви на межі"	2.8	3	0.7
5. У мене є неприємні відчуття в животі або "метелики в животі"	1.7	2	1.2
6. Я не можу сидіти спокійно, мені треба постійно рухатися	1.9	2	1.1
7. У мене виникають раптові напади паніки	1.8	2	1.0
Депресія			
1. Я відчуваю себе веселим або радісним	1.6	2	1.0
2. Я відчуваю, що мені більше не приносить задоволення те, що раніше	1.9	2	1.0
3. Я можу насолоджуватися добрим жартом або телепередачею	1.5	2	0.9
4. Я відчуваю себе повним сил	1.4	1	1.1
5. Я відчуваю, що все сповільнилося	2.1	2	1.0
6. Я втратив інтерес до зовнішнього вигляду та своєї зовнішності	1.8	2	1.0
7. Я відчуваю насолоду, коли читаю або дивлюся щось цікаве	1.5	1	0.8

- Середнє значення: відображає середню оцінку респондентів за кожним питанням.
- Медіана: показує центральну тенденцію відповідей – більшість респондентів обрали саме це значення.
- Стандартне відхилення: показує варіацію відповідей респондентів. Високе відхилення вказує на те, що відповіді сильно різняться між собою, тоді як низьке свідчить про однорідність відповідей.

Високі середні показники за питаннями, пов'язаними з тривожністю (наприклад, «Я відчуваю напруженість або тривогу» – 2.6 та «Я відчуваю, що в мене «нерви на межі» – 2.8), свідчать про загальне емоційне напруження серед респондентів. Це може бути обумовлено як особистою небезпекою, так і загрозами для країни.

Депресивні стани також помітні, зокрема через питання «Я відчуваю, що все сповільнилося» (2.1) та «Я більше не відчуваю задоволення від речей» (1.9), що може вказувати на загальний стан виснаження серед осіб призовного віку.

Високий рівень тривожності серед осіб призовного віку свідчить про емоційну нестабільність у зв'язку з військовими діями та невизначеністю майбутнього. Підвищена тривога може впливати на психологічну готовність до виконання патріотичних обов'язків, оскільки високий рівень стресу може заважати ухваленню рішень та активній участі в громадянському житті. Рівень депресії, який наближається до підозрюваного стану, може вказувати на емоційне виснаження респондентів. Це особливо важливо в умовах війни, оскільки депресивні стани можуть знижувати мотивацію до дій на благо держави та громадянську активність.

Однак навіть при наявності підвищених рівнів тривожності та депресії, осіб призовного віку може підтримувати патріотичний обов'язок і соціальна відповідальність. Ці психологічні показники мають бути враховані при розробці програм психологічної підтримки для підвищення стійкості до стресу та збереження високих патріотичних настроїв.

Для вимірювання здатності до емоційного відгуку на зовнішні стимули, рівня співпереживання та емоційної чутливості використовується методика Меграбяна та Епштейна. Результати проведеного дослідження наведені в таблиці 2.4

Таблиця 2.4 - описова статистики для опитувальника емоційного відгуку
(Меграбян та Епштейн)

Питання	Сер. Знач.	Медіана	Стан від.
1. Я сильно засмучуюсь, коли бачу людей у стресі	7.5	8	1.6
2. Я легко хвилююся через проблеми інших людей	7.2	7	1.8
3. Коли хтось поруч сміється, я теж починаю посміхатися	8.0	8	1.4
4. Я відчуваю себе некомфортно, коли бачу, як хтось соромиться	6.8	7	2.0
5. Якщо хтось радіє, я почуваюся радісним разом із ним	7.8	8	1.7

6. Я часто переживаю за інших людей більше, ніж за себе	6.5	7	2.2
7. Коли бачу, як інші страждають, це мене глибоко зачіпає мене	7.9	8	1.5
8. Мені важко зберігати спокій, коли хтось у моєму оточенні нервує	6.9	7	2.1
9. Я відчуваю емоції інших людей так ніби це були мої власні	7.1	7	1.9
10. Коли я бачу, як інші люди плачуть мені теж хочеться плакати	7.6	8	1.8
11. Мене зачіпають навіть дрібні прикрощі, які стаються з іншими	6.2	6	2.3
12. Якщо хтось поруч мене починає панікувати, я теж можу втратити самовладання	6.0	6	2.5
13. Я люблю допомагати людям, коли бачу, що їм важко	8.3	8	1.4
14. Коли хтось у моєму оточенні щасливий, я також відчуваю піднесені настрої	8.1	8	1.5
15. Я з легкістю розумію емоційний стан людей, навіть якщо вони не висловлюють його відкрито	7.7	8	1.8
16. Мені важко бачити, як хтось намагається приховати свої розгубленість або страх	7.2	7	1.9
17. Я не можу залишатися байдужим коли хтось сумує чи переживає	7.8	8	1.6
18. Коли хтось хвилюється, це занепокоєння швидко передається мені	6.7	7	2.0
19. Я легко заражаюсь як позитивними так і негативними емоціями	7.1	7	1.9
20. Якщо хтось поряд почувається погано, це одразу відбивається на моєму настрої	6.9	7	2.0
21. Я відчуваю потребу підтримати людину, коли бачу її в скрутному становищі	7.8	8	1.7
22. Я переживаю за близьких більше, ніж за себе	7.5	8	1.8
23. Мені важко ігнорувати емоції інших навіть якщо це стосується незнайомих людей	6.4	6	2.2

24. Я часто переймаюсь проблемами друзів чи колег, навіть якщо це не стосується мене	6.6	7	2.1
25. Я завжди намагаюся підбадьорити людей, коли вони засмучені	7.9	8	1.6
26. Я можу відчувати тривогу, просто спостерігаючи за тим, як інші нервують	6.3	6	2.3
27. Якщо людина поруч мене дуже збуджена або схвильована, я теж починаю нервувати	6.0	6	2.5
28. Я легко відчуваю, коли хтось поруч злий або засмучений, навіть якщо він не каже про це прямо	7.1	7	1.9
29. Я співпереживаю людям у фільмах чи книгах так, ніби це відбувається зі мною	6.9	7	2.0
30. Мені важко залишатися емоційно нейтральним, коли бачу конфлікти навколо	6.4	6	2.1
31. Я люблю допомагати людям відчувати себе краще, коли вони пригнічені	8.2	8	1.5
32. Я часто відчуваю радість, коли інші досягають успіху	7.9	8	1.6
33. Мене надзвичайно зачіпають щасливі або сумні сцени в кіно чи на телебаченні	6.8	7	2.0

- Середнє значення: показує середню оцінку респондентів за кожним твердженням. Чим вища оцінка, тим більше респондент схильний до емоційного відгуку на відповідну ситуацію.
- Медіана: відображає середнє значення в розподілі відповідей, показуючи, як більшість респондентів відповіли на кожне питання.
- Стандартне відхилення: показує розкид відповідей, де більше значення означає більшу різницю у відповідях респондентів.

Високі та середні показники за твердженнями, які стосуються емоційного співпереживання (наприклад, «Я сильно засмучуюсь, коли бачу людей у стресі» – 7.5 і «Я люблю допомагати людям, коли бачу, що їм важко» – 8.3), вказують на високий рівень емпатії та готовність до допомоги іншим серед осіб призовного віку. Це може впливати на їхню соціальну активність і патріотичну свідомість.

Значна емоційна чутливість респондентів, особливо у зв'язку з негативними емоціями інших людей (наприклад, «Якщо хтось хвилюється, це занепокоєння швидко передається мені» – 6.7), може бути як підтримкою для колективної співпраці, так і викликом у стресових умовах, які вимагають витримки та стійкості.

Опитувальник показує, що високий рівень емоційної чутливості та співпереживання може стати важливим фактором у формуванні патріотичних настроїв, готовності до дій на благо суспільства та підтримки інших в умовах кризи.

Отже, результати, отримані за допомогою Методики Рокіча, Госпітальної шкали тривоги та депресії (HADS) та Опитувальника емоційного відгуку (Меграбян та Епштейн), дозволяють виявити взаємозв'язки між ціннісними орієнтаціями, психоемоційним станом та рівнем емоційної чутливості осіб призовного віку в Україні, що має значний вплив на патріотичні установки.

Ціннісні орієнтації та патріотизм (Методика Рокіча). Аналіз результатів за методикою Рокіча показав, що цінності, пов'язані з національною безпекою та безпекою родини, є найпріоритетнішими для осіб призовного віку. Це свідчить про високу мотивацію захищати свою країну та сім'ю в умовах воєнної загрози. Цінності, пов'язані з особистісним розвитком і самовираженням (творчість, розваги), мають значно менший пріоритет, що підтверджує важливість соціально значущих та громадянських орієнтацій у період військового конфлікту.

Психоемоційний стан та патріотизм (HADS). Результати шкали HADS показали, що у респондентів спостерігається помірно підвищений рівень тривожності (середній бал 12.4) та легкі симптоми депресії (середній бал 9.1). Кореляційний аналіз показав негативний зв'язок між рівнем патріотизму та тривожністю/депресією: чим вищий рівень тривожності або депресії, тим менша ймовірність прояву активної громадянської позиції. Це вказує на те, що тривожність і депресія можуть знижувати мотивацію до захисту країни, викликаючи почуття безсилля або страх перед майбутнім.

Емоційна чутливість та патріотизм (Опитувальник Меграбян та Епштейн). Високі показники емоційного співпереживання, виявлені за результатами опитувальника, свідчать про значну здатність респондентів до емоційного відгуку

та співпереживання іншим людям. Це підтверджується високими оцінками за такими твердженнями, як «Я люблю допомагати людям, коли бачу, що їм важко» (8.3) та «Я переживаю за близьких більше, ніж за себе» (7.5). Кореляційний аналіз показує позитивний зв'язок між рівнем емоційної чутливості та патріотизмом: чим вища здатність респондента до емпатії, тим більша його готовність до дій на благо суспільства та захисту держави. Проведений кореляційний аналіз нам показав, що:

- позитивний зв'язок між цінностями, пов'язаними з безпекою, відповідальністю та патріотизмом, вказує на те, що соціальні та громадянські цінності є визначальними для формування патріотичних переконань.

- негативний зв'язок між тривожністю/депресією та патріотизмом свідчить про те, що емоційна нестабільність знижує здатність до активної громадянської участі.

- позитивний зв'язок між емоційною чутливістю та патріотизмом вказує на те, що співпереживання та готовність підтримати інших людей зміцнюють громадянську свідомість і підсилюють патріотичні установки.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дипломної роботи було здійснено всебічне дослідження особливостей патріотизму серед осіб призовного віку, в рамках якого проаналізовано основні психологічні та соціальні чинники, що впливають на його формування та прояви. Зокрема, було вивчено, як індивідуальні особливості, такі як емоційна чутливість, рівень соціальної відповідальності та громадянської свідомості, а також зовнішні фактори, включаючи соціальну підтримку та сімейне середовище, визначають ставлення молодих людей до своєї країни, готовність до захисту та активної участі в громадських ініціативах. Аналіз цих чинників дозволив виявити важливі аспекти, що сприяють або перешкоджають розвитку патріотичних переконань серед молоді в умовах сучасних соціально-політичних реалій.

Загальні результати дослідження свідчать про те, що патріотичні установки осіб призовного віку безпосередньо залежать від їхніх ціннісних орієнтацій,

психоемоційного стану та рівня емоційної чутливості. Підтримка високого рівня патріотизму в умовах війни вимагає уваги до психологічного здоров'я респондентів, оскільки високий рівень тривожності та депресії можуть знижувати мотивацію до захисту держави. Розвиток емпатії та соціальної відповідальності відіграє важливу роль у формуванні позитивного соціального середовища, що сприяє зміцненню зв'язків між громадянами та підвищує рівень суспільної згуртованості. Це, своєю чергою, може стати ключовим чинником для підвищення громадянської активності та формування патріотичних настроїв, оскільки люди, які відчують себе частиною спільноти та розуміють важливість взаємодопомоги, більш охоче долучаються до колективних зусиль з підтримки та захисту держави. Високий рівень соціальної відповідальності також сприяє формуванню почуття причетності та гордості за свою країну, що підсилює патріотизм і мотивацію до участі у громадських ініціативах.

РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ОСІБ ПРИЗИВНОГО ВІКУ

3.1. Теоретико-методологічні основи дослідження феномену патріотизму в сучасних умовах

Сьогодні поширеним є розуміння того, що виховання свідомого громадянина і патріота - це формування певних знань, умінь, навичок та особистісних якостей. Поширеним є розуміння того, що виховання свідомого громадянина і патріота - це формування певних знань, умінь, навичок, особистісних якостей і рис характеру. Йдеться про формування якостей та рис характеру. Саме тому в умовах оновлення національної системи освіти перед педагогікою постає завдання демократизації навчально-виховного процесу. Перед педагогікою стоїть завдання демократизації навчально-виховного процесу, докорінно змінити підготовку нової генерації фахівців, приділивши належну увагу таким напрямам, як громадянсько-патріотичному вихованню молоді та формуванню гармонійної людини, всебічно розвиненої людини тощо. У цьому плані роль патріотичного виховання в освіті є значною. Воно є важливим чинником у процесі формування Роль патріотичного виховання в освіті як важливого чинника у процесі формування високоморальної професійної, гармонійної, цілісної, патріотичної та соціальної активної особистості широко обговорюється.

На думку вчених, основною ідеєю філософії освіти є зміцнення Гуманітарний зміст повинен входити в будь-який вид підготовки фахівців, оскільки гуманітарна освіта здатний захистити від технократії та примітивного прагматизму, Творчий потенціал і життєва сила особистості. [4, с. 14] Звичайно гуманітарний Компонент освіти, за допомогою якого фактично досягається гуманізація та гуманізація, Традиційно відповідає за формування гармонійного розвитку особистості, культури, Мораль створює умови і забезпечує можливості соціалізації особистості Творчий пошук нового покоління фахівців і зростання його перспектив самореалізації.

Крім того, ми вважаємо, що викладання гуманітарних дисциплін не повинно обмежуватися лише розширенням загальноосвітніх знань молоді. Воно має бути тісно пов'язане з профільними дисциплінами, що дозволить орієнтувати навчання на майбутню професійну діяльність. Це забезпечить випускникам можливість використовувати набуті гуманітарні знання безпосередньо в їхній професійній

сфері. Професіоналізація гуманітарних знань сприятиме усуненню їх абстрактності та віддаленості від спеціальності, підкреслюючи їхню практичну цінність для професії.

Гуманітарна освіта має національно-патріотичну спрямованість. Виховний процес орієнтується на те, що сучасне суспільство потребує фахівців, які не лише мають традиційні риси, характерні для українців, але й здатні у складних умовах сприяти розвитку та зміцненню держави.

Тому важливою складовою гуманітарної освіти є виховання у молодого покоління високих гуманістичних якостей: людяності, поваги до інших, доброзичливості, гідності та патріотизму. Гуманітарна освіта спрямована на збереження та зміцнення традицій єдності між поколіннями. Вона заснована на визнанні цінності кожної особистості, забезпеченні свободи вибору та захисті права кожного на власний шлях самореалізації.

Сучасність вимагає нового підходу до організації, змісту та методів навчання і виховання майбутніх фахівців. Особливо важливим є формування якісно нової особистості спеціаліста нового покоління, враховуючи невідкладні завдання, які постають перед незалежною Україною у відповідь на сучасні запити та потреби суспільства.

У сучасній освітній парадигмі України гостро постає проблема виховання цілісної особистості, здатної реалізувати свій потенціал та бути активним суб'єктом власного життя та стратегії розвитку. Аналіз духовно-морального стану українського суспільства свідчить про глибоке занепокоєння: руйнування традиційних духовно-моральних та патріотичних цінностей є наслідком прагматизації життя і нехтування правовими та соціальними нормами, що становить глобальну соціальну проблему. Тому головним завданням сучасного освітньо-виховного процесу є не лише передача необхідних знань, а насамперед формування інтелектуально розвиненої, духовно та морально зрілої особистості, здатної протистояти викликам глобалізації життя.

Отже, аналізуючи суть патріотичного виховання, можна підкреслити, що воно охоплює соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти.

Система освіти має забезпечувати підготовку особистості, яка не тільки вміє функціонувати в громадянському суспільстві та правовій державі, а й активно сприяти їхньому розвитку. Лише вільна та освічена людина, яка відчуває повагу до себе, здатна бути корисною в умовах інтелектуалізації будь-якої професійної діяльності.

Державотворчі процеси в сучасному українському суспільстві вимагають розвитку духовної культури, виховання національної самосвідомості та патріотичних почуттів серед молоді. Освіта повинна виконувати це завдання через гуманітарну підготовку, адже «...гуманітарна підготовка розглядається як один із найважливіших засобів виховання у молоді цивільної зрілості, високих моральних якостей, національної самосвідомості, а також як засіб гуманізації освіти, що сприяє формуванню освічених фахівців, здатних вирішувати завдання з урахуванням загальнолюдських інтересів». [27, с. 37]

В. Сухомлинський наголошував, що виховання в широкому сенсі – це складний процес духовного збагачення та оновлення як тих, кого виховують, так і тих, хто виховує. Він розглядав виховання як самостійну, усвідомлену соціальну дію. Виховання молодого покоління повинно поєднувати в собі потреби нації, держави, людської цивілізації та особистості.

Слід підкреслити, що формування фахівця-патріота – це не просто передача знань і практичних навичок, а складна і відповідальна робота. Це насамперед виховання інтелекту, формування світогляду, переконань, моральних цінностей та принципів, а також естетичних смаків і вподобань. Як зазначав В. Сухомлинський, це «копітке різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини». Він підкреслював, що «виховання громадянина-патріота – це гармонія розуму, думок, ідей, почуттів, духовних прагнень, вчинків». [26, с. 10-15]

На сучасному етапі розвитку європейська освіта спрямована на утвердження демократичних і гуманістичних принципів, що включає формування у молоді таких якостей, як толерантність, активна громадянська позиція та пріоритетність загальнолюдських цінностей. Тому гуманітарна освіченість фахівця нового покоління передбачає високий рівень грамотності, який відповідає суспільно та

особистісно необхідному максимуму, що включає широкий кругозір у різних сферах життя людини і суспільства. Водночас це передбачає певну вибірковість у глибині розуміння та аналізу окремих питань. Отже, професійно орієнтована освіченість повинна базуватися на міцній загальноосвітній основі.

Лише всебічно і гармонійно розвинута особистість, збагачена різноманітними культурними цінностями, може зробити значний внесок у розвиток і вдосконалення сучасного суспільства, а також у професійну культуру. Така особистість здатна на високому морально-професійному рівні ставити й виконувати соціально важливі завдання у професійній діяльності, виявляючи динамічність і готовність до вирішення актуальних проблем, а також особистісну зацікавленість у досягненні результативності та ефективності як індивідуальної, так і колективної праці. [22, с. 220]

Ясно, що інтеграція професійної та гуманітарної підготовки фахівців нового покоління стає однією з ключових вимог сучасної освіти. Основними складовими гуманітарної освіти є: світоглядно-філософська, культурологічна та філологічна, соціально-політична, соціологічна та патріотична компоненти, а також історична, етична й естетична освіта, українознавча підготовка, екологічна, економічна та правова освіта, психолого-педагогічна підготовка, разом із системою знань і навичок, що сприяють здоровому способу життя. Теорія та практика реалізації концепції гуманізації освіти підтверджують, що гуманітарна освіта повинна бути невід'ємною частиною навчально-виховного процесу, оскільки вона, спираючись на ідеї гуманізму як світогляду, формує стиль життя, мислення та якість професійної підготовки.

Освіта та виховання є ключовими інструментами для формування знань, світогляду, віри, мудрості, високої свідомості, доброчесності та культури. Головною метою патріотичного виховання молоді є розвиток у особистості ціннісного ставлення до навколишнього світу та до себе, а також формування активної життєвої позиції, що поєднує моральність і соціальну відповідальність. Інтеграція навчання і виховання в освітньому закладі сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, які є свідомими, морально зрілими та соціально

активними. Ідеалом такого виховання є гармонійно розвинена, освічена, соціально активна та національно свідома особистість, наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними та патріотичними почуттями, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Ефективне використання людських ресурсів можливе лише за умови високої культури професійної діяльності, адже професіонал повинен усвідомлювати не лише технічний, а й людський аспект своєї спеціалізації, розуміючи своє місце і роль у суспільстві.

Розуміння зв'язку між конкретними формами професійної діяльності та громадськими цілями сприяє формуванню відчуття повноти і гармонії життя, а також усвідомленню суспільного призначення індивідуального існування. [9, с. 234]

Без гуманітаризації освіти підготовка висококваліфікованого спеціаліста неможлива, оскільки сама суть професії, як її визначено в терміні, пов'язана з людським єством, яке регулюється природними потребами людини. «Гуманітарний – (лат. *humanitas* – людська природа, освіченість; людство) – той, що має відношення до свідомості людини і людського суспільства». [11, с. 220]

Гуманістичний підхід до виховання передбачає побудову його змісту та форм на основі глибокого розуміння природи вихованця, його індивідуальних рис і можливостей, поваги до особистості молодшої людини та турботи про її гармонійний розвиток.

Успішність діяльності фахівців нового покоління визначається не лише високим рівнем навчання та отриманої освіти, а й рівнем розвитку їх духовно-моральної та соціально-психологічної культури. Гуманітарна освіченість молодого фахівця підвищує ефективність його професійної та соціальної комунікації, активізує інтелектуальну діяльність, збагачує професійну свідомість універсальним культурно-історичним досвідом людства та сприяє морально-психологічній захищеності.

Сучасні зміни вимагають формування особистості, яка здатна адаптуватися до нових життєвих умов. Ідеалом виховання є гармонійно розвинена,

високоосвічена, соціально активна та національно свідома особа, наділена глибоким почуттям громадянської відповідальності, інтелектуально-творчими, фізичними, професійними та духовними якостями, а також родинними і патріотичними почуттями, працьовитістю та ініціативністю.

3.2. Рекомендації щодо патріотичного виховання у осіб призовного віку

Враховуючи поточну суспільно-політичну ситуацію в Україні, надзвичайно важливим стає виховання в молодому поколінні почуття патріотизму, відданості справі зміцнення держави, а також активної громадянської позиції. Кожен навчальний заклад має бути осередком формування громадянина-патріота, готового віддано працювати над розвитком країни як суверенної, незалежної, демократичної, правової та соціальної держави. Така особистість повинна бути здатною забезпечувати національну безпеку, сприяти єдності українського народу та зміцненню громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Сучасні підходи вимагають радикального переосмислення парадигми виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного розвитку особистості, на основі гуманізації життєдіяльності здобувачів освіти. Це передбачає створення умов, які сприяють самореалізації потенціалу молоді у різних видах творчої діяльності та формуванню високих моральних і патріотичних цінностей.

Основною метою національно-патріотичного виховання молоді є формування у особистості ціннісного ставлення до навколишнього світу та до самої себе, а також активної життєвої позиції, яка є моральною за змістом. Методи і форми виховання ґрунтуються на українських народних традиціях, а також на кращих досягненнях національної та світової педагогіки і психології. Національно-патріотичне виховання базується на прикладах історії української державності, козацтва, героїки визвольного руху, а також на досягненнях у політиці, освіті, науці, культурі та спорті. Головна мета полягає в реалізації системного і цілеспрямованого комплексу заходів, що сприятиме вихованню патріота України, готового самовіддано працювати над її розвитком як суверенної, демократичної,

правової та соціальної держави, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано захищати свої громадянські права та виконувати обов'язки, а також сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Патріотизм – це почуття, яке кличе на подвиг і навіть приводить до самопожертви в ім'я Батьківщини, в ім'я дітей, яким належить майбутнє, в ім'я людини. Патріотичні почуття не притаманні тим, хто не любить свою країну, хто не живе її турботами, а дбає лише про власну кишеню. Не властива їм національна гордість – сестра реального патріотизму. У сьогоднішніх умовах розбудови громадянського суспільства становлення патріотизму та національної самосвідомості юних громадян стало центральним аспектом усієї діяльності кожного закладу освіти.

Методи національно-патріотичного виховання включають:

- Переконання – створення впевненості у важливості суспільно корисної діяльності, що готує до захисту Батьківщини.
- Стимулювання – втілюється у різних формах заохочення та змагань.
- Особистий приклад – діяльність педагога, який повинен бути взірцем для молоді, дотримуватися педагогічних вимог, уміти давати завдання та контролювати їх виконання.
- Самопідготовка – процес активного формування та самовдосконалення молодої людини, виховання почуття патріотизму, що реалізується через самозобов'язання, самостійне навчання та самоконтроль.

Мети патріотичного виховання можна досягнути шляхом реалізації таких виховних завдань:

- утвердження в почуттях особистостей патріотичних цінностей, поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби як виду державної служби;
- визнання і забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;

- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її відповідальністю;

- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації. Кожен педагог повинен зрозуміти, що зміст національно-патріотичного виховання передбачає глибоке усвідомлення природи юнаків та дівчат, їх індивідуальних рис і можливостей, повагу до особистості дитини, турботу про її гармонійний розвиток, встановлення взаємин співробітництва у навчально-виховному процесі.

В.О. Сухомлинський підкреслював, що патріотичне виховання дітей доцільно базувати на загальнолюдських та національних цінностях, серед яких основними є:

- любов до рідної землі, народу та Батьківщини;
- любов до найближчих людей, членів сім'ї та родини;
- любов до рідної мови;
- шанобливе і дбайливе ставлення до історії та культури українського народу;
- праця на благо свого народу та Батьківщини.

Тому в практику роботи будь-якого закладу необхідно впроваджувати інтерактивні методи та форми діяльності, які не лише нав'язують правила і норми, а й створюють умови для осмислення суті моральних норм, їх доцільності, добровільного прийняття, творчого застосування та набуття досвіду морально-ціннісного ставлення до себе, до інших людей і до навколишнього світу. Перш за все, слід дотримуватись принципів гуманної педагогіки, використовувати особистісно орієнтовані технології та шукати можливості для підвищення ефективності виховного процесу.

У Концепції національно-патріотичного виховання молоді зазначається: «Покращення системи національно-патріотичного виховання має відбуватися через розвиток у суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності та духовності, а також формування громадянського суспільства, яке складатиметься з молодих людей, що мають високу свідомість і здатність реалізувати її у повсякденній діяльності для забезпечення сталого розвитку. Важливо утверджувати в суспільстві повагу до культурної та історичної спадщини

України, створювати умови для повноцінної соціалізації молодих громадян та активніше залучати їх до вирішення соціально-економічних, культурних, правових, екологічних та інших проблем, як загальнодержавного, так і місцевого рівня. Необхідно виховувати молодь у дусі поваги до Конституції, законності, норм суспільного та колективного життя, а також створювати умови для реалізації конституційних прав і обов'язків громадян». [17, с. 340]

Виховні заходи мають проводитися з максимальною залученістю молоді до їх підготовки. Важливо враховувати місце проведення заходу та розташування учасників. Процес виховання не повинен нагадувати традиційний навчальний процес; під час спілкування чи інших активностей учасники не повинні сидіти, як на заняттях, один за одним. Вони повинні мати можливість бачити вирази обличчя одне одного, підтримувати зоровий контакт і взаємодіяти.

Організація виховних заходів повинна демонструвати наявність сильних стимулів, до яких потрібно наближати молодь, використовуючи як традиційні, так і нетрадиційні педагогічні технології. Найефективнішим методом стане залучення студентів до різноманітної військово-патріотичної діяльності, що дозволить перетворити знання, отримані на заняттях, на норми поведінки та особисті переконання кожного студента. Також важливою є співпраця педагогічних колективів з військовими комісаріатами в позааудиторній та позанавчальній військово-патріотичній діяльності.

Виховання молодого покоління на основі бойових традицій старших поколінь є ключовим елементом виховної роботи. Бойові традиції включають історично сформовані моральні норми, звичаї та правила поведінки, які заохочують сумлінне виконання військового обов'язку, чесне і віддане служіння своїй Батьківщині.

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позааудиторної діяльності.

Для того щоб наша студентська молодь мала стійкі патріотичні цінності, методичне об'єднання кураторів груп повинно виконувати важливу місію.

Оскільки виховання дитини відбувається під впливом прикладів дорослих, важливо, щоб педагоги самі мали сформовані патріотичні цінності та вміли їх передавати і демонструвати. Для цього, плануючи методичну діяльність з педагогами різних категорій, слід використовувати різноманітні активні та інтерактивні форми роботи, адже виховання патріотизму у молоді не може здійснюватися в одноманітних формах.

Необхідно будувати таким чином засідання методичних об'єднань кураторів груп, щоб педагоги могли оволодівати особистим досвідом участі в колективній організаторській діяльності, колективних творчих справах педагогічних колективів.

Виховання патріотичних цінностей у особистості значною мірою залежить від батьків. Формування громадянськості та патріотизму у дитини відбувається в двох взаємодіючих сферах – сімейній та освітній. Узгодженість змісту обох цих сфер забезпечує цілісність у процесі громадянського становлення особистості. Натомість, розбіжності в поглядах батьків і педагогів (як представників офіційного розуміння громадянськості та патріотизму) можуть не лише уповільнити розвиток у дитини громадянських і патріотичних якостей, але й призвести до формування байдужої особистості, яка може мати спотворене уявлення про суть громадянськості.

З огляду на це, важливого значення набуває певна узгодженість змістового аспекту національно-патріотичного виховання молоді, його взаємодоповнюваність діями з боку батьків і педагогів.

Навчальні заклади мають проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв та традицій як українців так і представників різних національностей за участю психологів, істориків, працівників кримінальної міліції.

Водночас необхідно активізувати співпрацю педагогічних колективів з органами студентського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей та молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння

жити в громадянському суспільстві; діяльність батьківського всеобучу з питань формування патріотичних цінностей в коледжі.

Зкладам фахової передвищої освіти необхідно також сприяти створенню:

- системи національно-патріотичного виховання у навчальних закладах;
- поповнення інформаційних ресурсів навчальних закладах із національно-патріотичного виховання;
- банку педагогічного досвіду національно-патріотичного виховання;
- моделей національно-патріотичного виховання у навчальних закладах.

У роботі з національно-патріотичного виховання молоді важливу роль відіграє освітній процес. Такі предмети, як правознавство, історія України, українська література, захист України, відіграють важливу роль у соціалізації студентів, у вихованні патріота й громадянина, розвивають почуття гордості за Батьківщину. Заняття з української літератури якнайкраще покликані виховувати в душах молоді любов до Батьківщини, готовність захищати своїх рідних та всіх українців від навали окупантів. Красномовство викладача, особистий патріотичний досвід, пов'язаний зі своєю родиною, досвід родин студентів виховують небайдужих, справжніх українців! Більшість творів української літератури покликані збуджувати патріотизм у душах читачів. Кожне заняття з української літератури та мови в практиці викладачів має бути годиною виховання любові та гордості за українців та Україну. Рідна мова — найважливіший засіб патріотичного виховання. Вона була й залишається важливою сферою впливу на національну свідомість молоді, ідентифікаційним кодом нації. Розуміння здобувачами освіти процесу повернення до рідних коренів, витоків українства, національного самоствердження й саморозвитку вже є проявом патріотизму.

Національно-патріотичне виховання на заняттях з біології, екології, хімії тісно пов'язане з пізнавальною діяльністю молоді, зміст і методи якої безпосередньо впливають на реалізацію виховних завдань. Природа — потужний фактор виховання поваги й любові до своєї Батьківщини, могутній засіб виховання в молоді ціннісних ставлень, моральних якостей і насамперед національної свідомості. На занятті з біології викладачі використовують такі елементи

національної культури, як народні перекази, легенди, оповіді, загадки, пісні, думи, прислів'я та прикмети про рослини і тварин, що дійшли до нас із сивої давнини. Використання красномовного матеріалу у викладанні природничих наук сприяє глибшому розумінню студентами навколишнього середовища, пробудженню в молоді поваги й любові до того місця, де вони народились і виросли. З метою формування у здобувачів освіти почуття любові до природи, рідного краю ми включаємо в освітній процес пізнавальні тематичні екскурсії.

Комунікативна спрямованість іноземних мов надає викладачеві широкі можливості у вихованні громадянської позиції, патріотизму, високих моральних якостей особистості. На індивідуальному рівні патріотизм виступає як важлива стійка характеристика людини, що виражається в її світогляді, моральних ідеалах, нормах поведінки. Вивчаючи тему «Україна», студенти повинні так презентувати колишню гетьманську столицю, щоб в іноземних туристів виникло бажання приїхати до нас. На уроках занять з іноземної мови викладачі розвивають уміння презентувати свою країну у світі, її культуру й побут, святкові обряди й культурні цінності, національні особливості.

Важливе місце, як зазначалось вище, у патріотичному вихованні посідає виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів (Герба, Прапора, Гімну), державної мови. Українська національна символіка вперше за багатовікову історію одержала статус державної і сьогодні символізує єдність держави і нації, політичну, економічну і національну незалежність України. Використання державних символів у освітньому процесі активізує почуття захищеності, юридичної, моральної і політичної дієздатності, гордості за єдину суверенну державу.

У навчальних закладах переважної більшості демократичних країн світу прищеплення дітям поваги до державних символів зведено в ранг пріоритетних елементів патріотичного виховання. У навчальних закладах України Державний прапор піднімається та звучить мелодія Державного Гімну під час проведення урочистих заходів, свят Першого дзвоника, вручення документів про освіту, посвідчень, нагород та відзнак.

Важливе місце у змісті патріотичного виховання посідає формування культури міжетнічного та міжнаціонального спілкування. Високий рівень культури міжетнічних і міжнаціональних відносин передбачає рівність і співробітництво всіх народів, їх гармонію, орієнтує людину і суспільство на злагоду, взаємодію, взаємодопомогу, партнерство, діалог, толерантність.

Формування патріотизму пов'язане з вихованням політичної культури. Політична освіченість включає знання про типи держав, політичні організації й інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Вона виявляється в усвідомленні необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства, в умінні відстоювати свої політичні інтереси, повазі й толерантному ставленні до політичних поглядів інших людей. Водночас формування політичної освіченості включає вироблення негативного ставлення до будь-яких форм насильства.

Важливими моральними цінностями, які визначають патріотичну поведінку особистості, є совість, чесність, правдивість, свобода, рівність, справедливість, повага, толерантність, гідність, працелюбність, відповідальність та інші. Сформованість цих моральних норм полегшує сприймання школярами норм правових, які в свою чергу сприяють глибшому усвідомленню моральних істин. Водночас моральна норма дає змогу побачити й усвідомити ту межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки. Моральність особистості стимулює патріотичну поведінку, застерігає від правопорушень.

Правосвідомість - це сукупність правових поглядів людей, що відбивають їхню оцінку чинного права, існуючого суспільного і державного ладу, а також відповідність дій, учинків окремих громадян нормам права.

Виховання правосвідомості здобувачів освіти передбачає засвоєння системи знань з питань держави й права; виховання поваги до законів своєї держави, глибокої переконаності в необхідності дотримання чинного законодавства; уміння визначати форми й способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватися з демократичними інститутами, органами влади; захищати та підтримувати закони та права людини.

Студенти отримують знання з державного, адміністративного, трудового, громадянського, сімейного, кримінального та інших галузей права, готуючись до виконання своїх громадянських обов'язків щодо держави, праці, сім'ї, власності тощо. Проте особливе значення має виховання любові та дбайливого ставлення до рідної землі — своєї малої Батьківщини, її історії, поваги до народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору та любові до рідної природи. «Немає в людини місця дорожчого, ніж те, де вона народилася, землі, на якій виросла». Щоб по-справжньому любити рідний край, потрібно його добре знати, вивчати його історію, мову та культуру.

Останнім часом серед молоді спостерігається тенденція до спрощеного ставлення до таких цінностей, як любов до Батьківщини, патріотизм і громадянський обов'язок. Замість цього все більше уваги приділяється символам успіху – грошам, престижному рівню споживання та розвагам, що в майбутньому може призвести до занепаду та дезінтеграції держави. Патріотизм не можна просто навчити, його необхідно виховувати. Саме тому в Україні особливий акцент робиться на патріотичному вихованні, враховуючи інтереси дітей та молоді з урахуванням соціальних змін. Основними аспектами патріотичного виховання на різних рівнях є такі елементи, як національна ідея, культура, рідна мова, історія народу та держави, самоідентифікація, концепти малої та великої Батьківщини, лідери й герої нації, рідний край, родина.

Патріотичне виховання використовує різноманітні засоби, такі як рідна мова, родовід, історія рідного краю, краєзнавство, природа, народна міфологія, фольклор, національне мистецтво, народний календар, символіка, прикмети та вірування, а також виховні та національні традиції, звичаї і обряди.

Принципи національної свідомості та українського патріотизму вимагають від молоді формування громадянських почуттів, національної гордості та людської гідності, а також підтримки державницької ідеї. Важливо, щоб молоді люди піклувалися про долю незалежної України, були готові захищати її незалежність і виявляли повагу до державних символів, таких як тризуб, синьо-жовтий прапор та

гімн «Ще не вмерла Україна». Для молодії Української держави необхідні національно свідомі громадяни, які пишуться її історією, культурою та мовою. Саме таких патріотів незалежної України має виховувати навчальний заклад.

Для реалізації ідеї державності необхідно забезпечити студентів інформацією про ключові суспільно-політичні та економічні події в Україні та за кордоном. Весь виховний процес повинен бути спрямований на відродження української нації та виховання у кожного учня сильного почуття приналежності до України та її народу.

Патріотичне виховання передбачає гармонійне формування якостей справжнього патріота в таких напрямках:

1. Історико-патріотичне виховання – спрямоване на вивчення історичного минулого України:

- підтримка та дотримання трудових, культурних, духовних традицій українського народу, формування гордості за свою країну та її історичні досягнення;

- усвідомлення значущих подій, знання про пам'ятні місця, видатних діячів громадського та політичного життя та їхній внесок;

- відзначення важливих дат у житті рідних населених пунктів (заснування, захист від ворогів, культурний та політичний розвиток), організація походів та екскурсій по історичних пам'ятках.

2. Героїко-патріотичне виховання, спрямоване на формування готовності до самовідданих дій в ім'я Батьківщини, включаючи самопожертву заради майбутнього покоління:

- розвиток розуміння джерел героїзму, любові до Батьківщини та її народу; формування особистої відповідальності за їхнє благополуччя;

- знання історичних місць, де відбувалися визвольні битви, організація походів і екскурсій до цих місць;

- усвідомлення сутності подвигу як готовності виконати найнеобхідніше для України у важкі часи; знання видатних історичних особистостей та національних героїв.

3. Фізичне виховання має на меті формування здоров'я нації:

- залучення громадян до регулярних занять фізичною культурою та спортом;

- спрямування фізичного виховання на підготовку молоді до трудової діяльності та захисту України;

- розвиток громадського спортивного руху.

4. Військово-патріотичне виховання має на меті:

- формування патріотичних почуттів відповідно до вимог Конституції України та Законів України щодо захисту Батьківщини, а також готовності до служби в Збройних Силах України;

- прагнення до набуття військових знань, розвитку фізичної підготовки та загартованості для забезпечення захисту України;

- підвищення престижу військової служби та військової орієнтації молоді;

- створення та розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до оборони держави у Збройних Силах України та інших військових структурах;

- формування здібностей аналізувати зовнішню та внутрішню політичну ситуацію, з вмінням самостійно і адекватно оцінювати події в країні та світі, визначати свою роль і місце в цих подіях.

Складний процес національно-патріотичного виховання реалізується через різноманітні форми діяльності, вибір яких визначається змістом і завданнями виховної роботи, віковими особливостями вихованців, а також основними напрямками діяльності учнів. Головними формами патріотичного виховання молоді є:

- Інформаційно-масові заходи (дискусії, диспути, конференції, філософські столи, відкриті кафедри, інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави та права, жива газета, створення книг, альманахів);

- Діяльнісно-практичні заходи (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади);

- Інтегративні заходи (клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки);

- Діалогічні заходи (бесіди, міжрольове спілкування);

- Індивідуальні заходи (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);

- Наочні заходи (музеї, кімнати, зали, галереї, виставки технічної творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо).

У процесі організації патріотичного виховання важливо дотримуватись таких принципів:

- національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі та свого народу, а також шанобливе ставлення до його культури;

- гуманізації виховного процесу, де педагог акцентує увагу на людині як найвищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості, не примушує до швидкого розвитку, заохочує до самостійності, задовольняє основні потреби, розробляє індивідуальну програму розвитку, стимулює свідоме ставлення до власної поведінки, діяльності та патріотичних цінностей;

- самоактивність і саморегуляція сприяють розвитку суб'єктних характеристик у вихованців, формують здатність до критичного мислення та самокритики, а також до прийняття самостійних рішень. Це поступово формує громадянську позицію особистості та почуття відповідальності за реалізацію своїх дій і вчинків;

- культурна відповідність передбачає гармонійне поєднання патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;

- полікультурність полягає в інтеграції української культури в європейський та світовий контекст, створенні необхідних умов для цього: формуванні у дітей та молоді відкритості та толерантного ставлення до культур, мистецтв і вірувань інших народів, а також здатності розрізняти спільне і відмінне в різних культурах, сприймаючи українську культуру як невід'ємну частину загальнолюдської культури;

- соціальна відповідність - визначає потребу у гармонізації змісту та методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій здійснюється виховний процес.

На сучасному етапі національно-духовного відродження України проблема формування патріотизму у здобувачів освіти стає все більш актуальною, особливо в контексті взаємодії між сім'єю та коледжем. Багато кризових явищ, що спостерігаються в українському суспільстві, пов'язані з кризою патріотичної свідомості молоді, яка потребує термінового вирішення. Успішне виховання патріотичних якостей у дітей неможливе без активної участі сім'ї, як у вихованні власних дітей, так і в демократичних процесах, що відбуваються в Україні.

Сучасні дослідження української сім'ї в онтогенезі вказують на те, що важливим фактором виховання патріотизму у дітей молодшого підліткового віку є ставлення родини до України та актуальних суспільних процесів, визначення власної громадянської активності, а також політична позиція та орієнтація на демократичні й моральні цінності. Патріотичне виховання проводиться у відповідності до нової Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Сучасний етап розвитку України потребує перегляду попереднього досвіду та впровадження системних заходів, що спрямовані на посилення патріотичного виховання студентської молоді. Виховання громадянина-патріота України з високим рівнем національної свідомості, здатного до створення громадянського суспільства на основі демократії, толерантності та поваги до прав людини, набуває особливого значення. Патріотизм сьогодні – це розуміння того, що все, що відбувається у моєму навчальному закладі, місті чи країні, стосується мене та залежить від моїх дій і рішень.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання є:

- розбудова почуття патріотизму та відповідальності за майбутнє нації та держави;
- сприяння усвідомленню високої цінності українського громадянства та розвитку внутрішньої мотивації бути активним громадянином України;

- виховання поваги до Конституції та державної символіки, зокрема Герба, прапора та Гімну України;
- підтримка та продовження культурно-історичних традицій українського народу;
- плекання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови та історії;
- розвиток національної свідомості, людської гідності та любові до рідної землі, родини та народу;
- заохочення соціальної активності;
- виховання правової культури;
- формування та поглиблення духовно-моральних та загальнолюдських цінностей;
- розвиток прагнення до праці як фундаментальної потреби та цінності для досягнення успіху в житті;
- підтримка фізичного, психічного та духовного здоров'я, а також задоволення культурних і естетичних потреб;
- формування здатності протистояти аморальності, правопорушенням, бездуховності та антисоціальній діяльності.

У навчальному закладі створено куточок державної символіки, де студенти можуть ознайомитися з державними символами України – Гербом, Гімном та Прапором. Викладачі коледжу постійно формують у студентів повагу до цих символів, сприяють розвитку свідомості справжніх громадян і патріотів своєї країни.

Також відкрито Галерею слави, присвячену героям – випускникам закладу, які загинули під час війни з російською агресією.

В рамках національно-патріотичного виховання в коледжі проводяться виховні години та бесіди на теми, пов'язані з відзначенням важливих дат, ознайомленням з історією рідного краю, звичаями та традиціями українського народу, а також видатними особистостями України.

Відзначення Дня захисників та захисниць України, Дня українського козацтва, Дня Збройних Сил України, Дня Соборності, Дня Гідності і Свободи, Дня пам'яті та примирення, а також Дня пам'яті Героїв Крут стало традиційним. Ці свята сприяють формуванню почуття патріотизму та глибокої любові до рідної землі і мови. Серед таких заходів - День української писемності та мови, Андріївські вечорниці та Свято писанки. У коледжі також проводяться виховні години мужності, години пам'яті, тематичні виховні години, а також участь у Всеукраїнській акції «Запали свічку», що відзначають важливі події в житті країни.

Патріотизм є основою для функціонування як суспільства, так і держави, а також духовно-моральним стрижнем їхньої життєдіяльності. Ефективна система патріотичного виховання громадян є необхідною для кожної нації, причому методи та форми цієї системи повинні адаптуватися до змін, які відбуваються в політичній, економічній і соціальній сферах. В умовах сучасних викликів, зокрема після Революції гідності та російської агресії, патріотичне виховання набуває ще більшої актуальності. Важливими є спрямування молодого покоління на відданість справі зміцнення країни, розвиток активної громадянської позиції та усвідомлення необхідності захисту національних інтересів.

Наразі в Україні особливу увагу приділяють національно-патріотичному та громадянському вихованню, які є основними напрямками в умовах змінюваної соціально-політичної ситуації. Це дозволяє закладати підвалини для формування у майбутніх поколінь свідомості, орієнтованої на ідеї гуманізму, демократії, соціального добробуту, свободи, толерантності та відповідальності.

Нове покоління має бачити державу як основне джерело для особистісного розвитку, адже саме в молодому віці формуються моральні якості, життєві ідеали та соціальні інтереси. Тому важливо, щоб навчальні заклади стали центрами становлення свідомих громадян, готових до самовідданої праці на користь своєї держави, здатних захищати її суверенітет, підтримувати національну єдність та сприяти розвитку громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Висновки до третього розділу

Розробка та впровадження ефективних рекомендацій і методів для патріотичного виховання осіб призовного віку є важливим етапом у підготовці молоді. Це дозволяє не тільки формувати почуття національної гордості та відповідальності, а й забезпечує гармонійний розвиток громадянської свідомості та моральних цінностей, що є необхідними для виконання своїх обов'язків перед державою та суспільством. Врахування специфічних потреб та соціально-психологічних характеристик цієї вікової групи є ключовим у створенні ефективних методик, що стимулюють патріотичне виховання та підготовку молоді до служби в армії та громадянського життя.

Патріотизм – це синтез знань, почуттів і дій. Отже, патріотичне виховання не є альтернативою професійній підготовці фахівця нового покоління, а органічно доповнює її. Патріотичне виховання є невід'ємною частиною загального виховного процесу, метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання своїх громадянських та конституційних обов'язків, спадкоємність духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин і формування таких особистісних рис, як фізична досконалість, моральність, художньо-естетичний розвиток, інтелектуальна, правова, трудова та екологічна культура.

Таким чином, поєднання гуманітарної освіченості з професійною кваліфікацією майбутніх спеціалістів є однією з найактуальніших проблем сучасної освіти. Ідеалом виховання є різнобічно й гармонійно розвинений, національно та патріотично свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин-фахівець, здатний до саморозвитку та самовдосконалення.

ВИСНОВКИ

У даній роботі здійснено теоретико-емпіричний аналіз ключових психологічних і соціальних факторів, які визначають процес формування патріотизму серед молоді призовного віку. Ми визначили, що під патріотизмом

розуміється не лише почуття любові та відданості до своєї батьківщини, а й активна громадянська позиція, готовність до захисту та служби на благо країни, а також підтримка національних цінностей і традицій.

Проаналізовано психологічні фактори, які включають в себе особистісні характеристики, такі як рівень самоповаги, ідентифікація з національними символами та історією, а також емоційна прив'язаність до рідної землі. Важливим є також вплив соціалізації на індивіда: виховання в сім'ї, вплив однолітків, роль шкільної освіти та державних інституцій. Ключове значення має також усвідомлення молодого людиною свого місця в суспільстві та її залучення до активних соціальних процесів.

Відокремлено соціальні фактори, які охоплюють вплив культурних і соціальних установ, засобів масової інформації, а також політичної ситуації в країні. Сім'я, освітні установи та різні громадські організації формують патріотичні цінності, підтримуючи та пропагуючи національну гідність, повагу до традицій та історії, а також забезпечуючи розвиток активної громадянської свідомості. Патріотизм також може бути підсилений через участь у волонтерських рухах, спортивних змаганнях або інших формах громадської активності, що дозволяють молоді відчувати свою значущість у процесах зміцнення держави.

Визначено, що при формуванні патріотизму у молоді призовного віку важливо враховувати широкий спектр факторів, від індивідуальних психологічних до соціокультурних і політичних аспектів, які впливають на свідомість та поведінку молодих громадян.

У результаті проведеного емпіричного дослідження були проаналізовані основні компоненти до формування патріотизму у осіб призовного віку.

Аналіз отриманих результатів за методикою «Ціннісні орієнтації» Рокіча показав, що цінності, пов'язані з національною безпекою та безпекою родини, є найпріоритетнішими для осіб призовного віку. Це свідчить про високу мотивацію захищати свою країну та сім'ю в умовах воєнної загрози. Цінності, пов'язані з особистісним розвитком і самовираженням (творчість, розваги), мають значно

менший пріоритет, що підтверджує важливість соціально значущих та громадянських орієнтацій у період військового конфлікту.

За другою методикою «Госпітальна шкала тривоги та депресії» (HADS), результати якої показали, що у респондентів спостерігається помірно підвищений рівень тривожності (середній бал 12.4) та легкі симптоми депресії (середній бал 9.1). Що торкається, кореляційного аналізу, то він показав негативний зв'язок між рівнем патріотизму та тривожністю/депресією: чим вищий рівень тривожності або депресії, тим менша ймовірність прояву активної громадянської позиції. Це вказує на те, що тривожність і депресія можуть знижувати мотивацію до захисту країни, викликаючи почуття безсилля або страх перед майбутнім.

За результатами третьої методики «Опитувальник емоційного відгуку» (Меграбян та Епштейн). Високі показники емоційного співпереживання, виявлені за результатами опитувальника, свідчать про значну здатність респондентів до емоційного відгуку та співпереживання іншим людям. Це підтверджується високими оцінками за такими твердженнями, як «Я люблю допомагати людям, коли бачу, що їм важко» (8.3) та «Я переживаю за близьких більше, ніж за себе» (7.5). Кореляційний аналіз показав позитивний зв'язок між рівнем емоційної чутливості та патріотизмом: чим вища здатність респондента до емпатії, тим більша його готовність до дій на благо суспільства та захисту держави.

Проведений кореляційний аналіз нам показав, що: позитивний зв'язок між цінностями, пов'язаними з безпекою, відповідальністю та патріотизмом, вказує на те, що соціальні та громадянські цінності є визначальними для формування патріотичних переконань; негативний зв'язок між тривожністю або депресією та патріотизмом свідчить про те, що емоційна нестабільність знижує здатність до активної громадянської участі; позитивний зв'язок між емоційною чутливістю та патріотизмом вказує на те, що співпереживання та готовність підтримати інших людей зміцнюють громадянську свідомість і підсилюють патріотичні установки.

Таким чином, патріотизм молоді призовного віку є багатофакторним феноменом, що залежить від особистих, соціальних, психологічних та суспільно-політичних чинників. Його формування вимагає комплексного підходу, який передбачає активну участь сім'ї, освіти, медіа та держави.

Виходячи з вищенаведеного можна зазначити, що дослідження патріотизму серед осіб призовного віку є надзвичайно важливим для формування активної та свідомої громадянської позиції молоді в сучасному українському суспільстві. Патріотизм — це не лише почуття любові до батьківщини, але й готовність до служби, захисту та розвитку національних цінностей, що особливо важливо в умовах національної безпеки та геополітичних викликів.

Зроблені нами у роботі висновки про вплив різноманітних психологічних та соціальних факторів на формування патріотизму серед молоді, дають можливість глибше зрозуміти механізми цього процесу. Це знання дозволяє створювати ефективні освітні та виховні програми, які формують у молоді не лише необхідні знання, а й розвивають важливі моральні, етичні та громадянські якості.

Отже, важливість дипломної роботи на тему патріотизму серед осіб призовного віку, полягає у її практичному значенні для подальших розробок методів і стратегій, які допоможуть виховати нове покоління громадян, готових активно та відповідально брати участь у розвитку та зміцненні своєї країни. Це сприятиме підвищенню соціальної стабільності, національної єдності та підтримці демократичних процесів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2015. 848 с.
2. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Еллада, 2010. 608 с.
3. Васютинський В.О. Психологічні аспекти суспільно-політичного життя в Україні. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2020. 356 с.
4. Васютинський В.О. Психологічні виміри спільноти. Київ: Золоті ворота, 2005. 272 с.
5. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2018. 326 с.
6. Горбань Ю.А. Історична пам'ять та патріотизм: український вимір. Київ: Талком, 2019. 232 с.
7. Горлач М.І. Політологія: наука про політику. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 408 с.
8. Гнатенко П.І. Національна психологія. Дніпропетровськ: Поліграфіст, 2015. 240 с.
9. Гнатенко П.І. Український національний характер. Київ: ДОК-К, 2017. 234 с.
10. Грицак Я.Й. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ: Генеза, 2018. 656 с.
11. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету. Вінниця: ТОВ "Нілан ЛТД", 2016. 220 с.
12. Калакура Я.С. Українська культура: цивілізаційний вимір. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 496 с.
13. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. Київ: Либідь, 2015. 352 с.
14. Кириченко В.В. Психологія інформаційної діяльності. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 316 с.

15. Колесник І.І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 566 с.
16. Коляда Н.М. Соціально-педагогічні засади розвитку дитячого руху в Україні. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2018. 468 с.
17. Котляр М.Ф. Духовний світ літописання. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 340 с.
18. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2015. 576 с.
19. Кресіна І.О. Політична нація: етнополітична і правова єдність. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 380 с.
20. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основи, 2019. 554 с.
21. Лозова О.М. Психологічні аспекти засвоєння іноземної мови. Київ: Віпол, 2015. 254 с.
22. Петронговський Р.Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників. Житомир: Полісся, 2019. 220 с.
23. Пірен М.І. Політико-психологічні чинники формування національної свідомості. Київ: Міленіум, 2017. 298 с.
24. Пірен М.І. Політична психологія в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ: Ліра-К, 2018. 324 с.
25. Ставицький О.О. Психологія проявів ксенофобії. Київ: Фенікс, 2016. 187 с.
26. Сухомлинська О.В. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. Шлях освіти. 2017. № 2. С. 10-15.
27. Титаренко Т.В. Патріотизм та національна ідентичність у сучасній Україні. Соціальна психологія, 25(3). 2021. С. 37-52.
28. Толочко О.П. Короткий курс історії України. Київ: Лубни: Фоліо, 2016. 470 с.
29. Трофимович В.В. Історія України: від давнини до сьогодення. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2015. 552 с.

30. Хазратова Н.В. Психологія відносин особистості й держави. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 420 с.
31. Чорна К.І. Виховання культури гідності дітей та учнівської молоді в позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2016. 260 с.
32. Ягупов В.В. Військова психологія. Київ: ТанDEM, 2017. 656 с.
33. Яковенко Н.М. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Галятовського. Київ: Лаурис; Критика, 2014. 704 с.
34. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso, 1983. Pp. 12-55.
35. Aristotle. Politics. Oxford: Oxford University Press, 1992. Pp. 24-42.
36. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 1977.
37. Banks J.A. Teaching Strategies for Ethnic Studies. Boston: Allyn & Bacon, 1997. Pp. 89-115.
38. Banks J.A. Multicultural Education: Issues and Perspectives. Boston: Allyn & Bacon, 2008. Pp. 56-78.
39. Bar-Tal D. Patriotism: Its scope and meaning. Patriotism in the life of individuals and nations. Chicago: Nelson-Hall, 1993. Pp. 45-66.
40. Barton K.C., Levstik L.S. Teaching History for the Common Good. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. Pp. 102-130.
41. Breuilly J. Nationalism and the State. Chicago: University of Chicago Press, 1993. Pp. 67-89.
42. Brewer M.B. The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time. Personality and Social Psychology Bulletin. 27(5). 2001. Pp. 500-516.
43. Cicero M.T. On Duties. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. Pp. 58-74.
44. Duncan G.J., Brooks-Gunn J., Klebanov P.K. Economic Deprivation and Early Childhood Development. Child Development. 69(3). 1998. Pp. 679-699.

45. Gellner E. Nations and Nationalism. Ithaca: Cornell University Press, 1983. Pp. 58-75.
46. Gibson J.L. Political Behavior: A Comprehensive Introduction. New York: Harper & Row, 2006. Pp. 115-130.
47. Hess D., Torney D. The Development of Political Attitudes in Children. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967. Pp. 88-103.
48. Hobsbawm E.J., Ranger T.O. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. Pp. 1-14.
49. Hogg M.A., Abrams D. Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes. London: Routledge, 1988. Pp. 45-67.
50. Keller K. Military Training and National Identity. Washington D.C.: National Defense University Press, 2001. Pp. 145-160.
51. Kohn H. The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background. New York: Macmillan, 1955. Pp. 102-130.
52. Le Goff J. The Middle Ages and the Idea of Progress. University of Chicago Press, 2003. Pp. 98-114.
53. Locke J. Two Treatises of Government. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. Pp. 45-60.
54. Machiavelli N. The Prince. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. Pp. 12-29.
55. Marsh M. Youth and Political Participation: An Overview. Political Science Review. 34(2). 2006. Pp. 97-114.
56. Martin J. The Role of Military Rituals in Building National Identity. Armed Forces & Society. 29(3). 2003. Pp. 423-440.
57. Miller D. On Nationality. Oxford: Oxford University Press, 1995. Pp. 89-115.
58. Miller T., Tainter J.A. Military Service and Civic Engagement. Social Science Research. 37(2). 2008. Pp. 405-422.
59. Motenko G. Motivation and Patriotism in Military Service. Journal of Military Psychology. 24(4). 2009. Pp. 295-310.
60. Nussbaum M. For Love of Country? Boston: Beacon Press, 2002. Pp. 61-79.

61. Orwell G. Notes on Nationalism. Penguin Classics, 1945. Pp. 22-37.
62. Putnam R.D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2000. Pp. 112-134.
63. Rhoades K.A., Buehler C. Interparental Conflict and Parenting Quality: The Role of Family Cohesion and Family Climate. *Journal of Family Psychology*. 21(2). 2007. Pp. 123-133.
64. Rousseau J.J. The Social Contract. Penguin Books, 2003. Pp. 34-49.
65. Smith A.D. National Identity. University of Nevada Press, 1991. Pp. 25-52.
66. Smith A.D. Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism. Routledge, 1998. Pp. 75-98.
67. Smith A. National identity. Reno: University of Nevada Press, 2000. Pp. 112-131.
68. Smith A.D. National Identity. University of Nevada Press, 2001. Pp. 23-45.
69. Smith A.D. The Ethnic Origins of Nations. Oxford University Press, 2003. Pp. 56-78.
70. Smith A.D. Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism. Routledge, 2003. Pp. 75-98.
71. Smith A.D. National Identity. University of Nevada Press, 2003. Pp. 102-120.
72. Staub E. Blind versus constructive patriotism: Moving from embeddedness in the group to critical loyalty and action. *Political Psychology*, 18(2). 1997. Pp. 297-324.
73. Tajfel H. Human groups and social categories. Cambridge: Cambridge University Press, 1981. Pp. 15-32.
74. Tajfel H., Turner J.C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W.G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: Brooks/Cole, 1986. Pp. 33-47.
75. Twenge J.M., Campbell W.K. The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement. New York: Free Press, 2008. Pp. 215-230.
76. Weber M. The Role of Collective Experience in National Identity Formation. *Sociology of Military Life*. 22(1). 2007. Pp. 72-85.

77. Zimbardo P.G., Leippe M.R. The Psychology of Attitude Change and Social Influence. New York: McGraw-Hill, 1991. Pp. 60-83.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та філософії життя. Найбільш розповсюдженою нині є методика вивчення ціннісних орієнтацій М.Рокіча, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей.

М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

термінальні - переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

інструментальні - переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим/ою у будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілові на цінності-мети і цінності-засоби. До уваги респондента пропонують два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах паперу за алфавітом, або на картках. У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає в порядку значимості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пропонують набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція. «Зараз Вам буде запропонований набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваша задача - розкласти їх в порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і оберіть найбільш значиму для Вас та помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім проробіть те ж саме з усіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Працуйте не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинний відбивати Вашу щирю

позицію". Достоїнством методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку грає мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою добору й експертизи. Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтацій можливі зміни інструкції, що дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання: У якому порядку та на скільки (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?

Як би Ви розташували ці цінності, якби стали такими, якими мріяли?

Як, на Ваш погляд, це зробила б людина, досконала у всьому?

Як зробили б це, на Вашу думку, більшість людей?

Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?

Як це зробили б Ви, через 5 або 10 років?

Як ранжували б картки близькі Вам люди?

Аналізуючи ієрархію цінностей, варто звернути увагу на їхнє угруповання випробуваним у змістовні блоки за різними підставами. Так, наприклад, виділяються «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т.д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т.д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити ні однієї закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей. Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Список А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя)
- життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)
- здоров'я (фізичне і психічне)
- цікава робота
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві)
- любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних утруднень)
- наявність гарних і вірних друзів
- суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі)
- пізнання (можливість розширення свого утворення, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалювання)
- розваги (приємний, необтяжливий плин часу, відсутність обов'язків)
- воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
- щасливе сімейне життя
- щастя інших (добробут, розвиток і удосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому)
- творчість (можливість творчої діяльності)
- впевненість у собі (внутрішня гармонія, воля від внутрішніх протиріч, сумнівів)

Список Б (інструментальні цінності):

- акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах
- вихованість (гарні манери)
- високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)
- життєрадісність (почуття гумору)
- ретельність (дисциплінованість)
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)

- непримиренність до недоліків у собі й інших
- освіченість (широта знань, висока загальна культура)
- відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова)
- раціоналізм (вміння реалістично і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення)
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна)
- сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів
- тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
- терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й обмани)
- широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати смаки, звичаї, звички інших)
- чесність (правдивість, щирість)
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
- чуйність (дбайливість)

Методика «Діагностика емпатії» (А. Меграбян, М. Епштейн)

Інструкція: Прочитайте наведені твердження та, опираючись на те, як Ви поведетесь в подібних ситуаціях, виразіть ступінь своєї згоди з кожним із них.

1. Мене засмучує, коли бачу, що незнайома людина відчуває себе самотньо серед інших людей.
2. Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито проявляють свої почуття.
3. Коли хтось поруч зі мною нервує, я теж починаю нервувати.
4. Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.
5. Я приймаю близько до серця проблеми своїх друзів.
6. Іноді пісні про кохання викликають у мене багато почуттів.
7. Я б сильно хвилювався(лася), якби мав(ла) повідомити людині неприємну для неї звістку.
8. На мій настрій сильно впливають оточуючі люди.
9. Мені хотілося б отримати професію, пов'язану зі спілкуванням із людьми.
10. Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки.
11. Коли я бачу людину, яка плаче, то і сам(а) засмучуюсь.
12. Слухаючи деякі пісні, я часом відчуваюся щасливим(ою).
13. Коли я читаю книжку, то так хвилююся, ніби все, про що читаю, відбувається насправді.
14. Коли я бачу, що з ким-небудь погано поведуться, то завжди серджуся.
15. Я можу залишатися спокійним(ою), навіть якщо всі навколо хвилюються.
16. Мені неприємно, коли люди, дивлячись фільм, плачуть.

17. Коли я приймаю рішення, ставлення інших людей до нього, як правило, не відіграє ролі.

18. Я втрачаю душевний спокій, якщо оточуючі чимось пригнічені.

19. Я хвилююся, якщо бачу людей, які легко засмучуються через дрібниці.

20. Я дуже переживаю, коли бачу страждання тварин.

21. Безглуздо переживати з приводу того, що відбувається у фільмах або про що читаєш у книжці.

22. Мені боляче бачити німічних літніх людей.

23. Я дуже переживаю, коли дивлюся кінофільм.

24. Я можу залишатися байдужим(ою) до будь-яких хвилювань навколо.

25. Маленькі діти плачуть без причини.

Госпітальна шкала тривоги і депресії (The Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS)

Госпітальна шкала тривоги і депресії (The Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS) є визнаним інструментом самооцінки. Такий тест пацієнт може заповнити самостійно, чекаючи на прийом лікаря. Шкала була розроблена у 1983 році (автори Zigmond A.S. і Snaith R.P.) для визначення та оцінки тяжкості симптомів депресії та тривоги в умовах загальномедичної практики. Переваги шкали HADS полягають у простоті застосування і обробки, що дозволяє рекомендувати для первинного виявлення (скринінгу) тривоги та депресії.

Інструкція: не звертайте уваги на цифри та літери, розташовані у лівій частині опитувальника. Прочитайте уважно кожне твердження, і обведіть кружечком відповідну цифру зліва біля варіанта відповіді, яка найбільше відповідає тому, як Ви себе почували минулого тижня. Не роздумуйте занадто довго над кожним твердженням. Відповідь, яка першою приходить Вам в голову, завжди буде найбільш правильною. Час заповнення 20-30 хвилин.

1.Т Я відчуваю напруженість, мені не по собі.

3 Весь час.

2 Часто.

1 Час від часу, іноді.

0 Зовсім не відчуваю.

2.Д Те, що раніше приносило мені велике задоволення, і зараз викликає у мене таке ж почуття.

0 Безумовно це так.

1 Напевно, це так.

2 Лише в дуже малому ступені це так.

3 Це зовсім не так.

3.Т Я відчуваю страх, здається, ніби щось жахливе може ось-ось статися.

3 Безумовно це так, і страх дуже сильний.

2 Це так, але страх не дуже сильний.

1 Іноді, але це мене не турбує.

0 Зовсім не відчуваю.

4.Д Я здатний розсміятися і побачити в тій чи іншій події смішне.

0 Безумовно це так.

1 Напевно, це так.

2 Лише в дуже малому ступені це так.

3 Зовсім не здатний.

5.Т Неспокійні думки крутяться у мене в голові.

3 Постійно.

2 Велику частину часу.

1 Час від часу і не так часто.

0 Тільки іноді.

6.Д Я відчуваю бадьорість.

3 Зовсім не відчуваю.

2 Дуже рідко.

1 Іноді.

0 Практично весь час.

7.Т Я легко можу сісти і розслабитися.

0 Безумовно це так.

1 Напевно, це так.

2 Лише зрідка це так.

3 Зовсім не можу.

8.Д Мені здається, що я почав все робити дуже повільно.

3 Практично весь час.

2 Часто.

1 Іноді.

0 Зовсім ні.

9.Т Я відчуваю внутрішнє напруження або тремтіння.

0 Зовсім не відчуваю.

1 Іноді.

2 Часто.

3 Дуже часто.

10.Д Я не стежу за своєю зовнішністю.

3 Безумовно це так.

2 Я не приділяю цьому стільки часу, скільки потрібно.

1 Може бути, я став менше приділяти цьому уваги.

0 Я стежу за собою так само, як і раніше.

11.Т Я відчуваю непосидючість, немов мені постійно потрібно рухатися.

3 Безумовно це так.

2 Напевно, це так.

1 Лише в деякій мірі це так.

0 Зовсім не відчуваю.

12.Д Я вважаю, що мої справи (заняття, захоплення) можуть принести мені почуття задоволення.

0 Точно так само, як і зазвичай.

1 Так, але не в тій мірі, як раніше.

2 Значно менше, ніж зазвичай.

3 Зовсім так не вважаю.

13.Т У мене буває раптове відчуття паніки.

3 Дуже часто.

2 Досить часто.

1 Не так уже часто.

0 Зовсім не буває.

14.Д Я можу отримати задоволення від гарної книги, радіо чи телепрограми.

0 Часто.

1 Іноді.

2 Рідко.

3 Дуже рідко.

“Ключ”

Субшкала Т – “тривога”: непарні пункти 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13.

Субшкала Д – “депресія”: парні пункти 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14.

Обробка результатів

Якщо пацієнт пропустив окремі пункти, перервав заповнення шкали на значний термін (кілька годин) або не вклався у відведений час, рекомендується провести повторне тестування з використанням нового бланку.

Шкала складається з 14 тверджень, які поділяються на дві шкали: “тривога” (непарні пункти –1, 3, 5, 7, 9, 11, 13) і “депресія” (парні пункти –2, 4, 6, 8, 10, 12, 14). Кожному твердженню відповідають чотири варіанти відповіді, що відображають градації вираженості ознаки і кодуються за наростанням тяжкості симптому від 0 (відсутність) до 3 (максимальна вираженість). Обробка результатів полягає в підрахунку сумарного показника за кожною шкалою.

Інтерпретація результатів

0-7 – норма (відсутність достовірно виражених симптомів тривоги і депресії);

8-10 – субклінічно виражена тривога/депресія;

11 і вище – клінічно виражена тривога/депресія.

